
ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ
КАЛИНИ
1935
Ч. 3. БЕРЕЗЕНЬ
ЧК

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VI. Річник

ЧИСЛО 3 БЕРЕЗЕНЬ 1934

УКРАЇНСЬКИЙ ПІХОТИНЕЦЬ
Рисунок, поміщений на обгортці німецького журналу „Illustr. Feldzeitung der k. u. k 4. Armee" з березня 1918 р. Підпис: Ukrainischer Infanterist.

Ф. НЕВЕСТЮК

ПРОЛОМ

Крайнебо в усміхах світанку...
Поля... Загони... Ліс і ниви...
Село у млистому серпанку
І пригірки у перспективі...

За пригірками, десь у сховку
Гудуть сталеві громомети...
Летять в повітрю без уговку
Незримі птахи-бистролети...

Летять... Скиглять... Падуть на ниви
І грузнуть мягко в чорноземі...
Димляться ниви у розривах...
Розриви криються у димі...

Клекочуть кріси без перерви...
Бють скоростріли раз за разом...
Наглять телєфонічні нерви:
»Гальо! Команда! Ждем наказів«!...

Під ритм пекольної орхестри,
Під фурії огненних тонів
Пливуть акорди по загонах,
Щоби в обіймах дружніх сплести
Кантату смерти й похорону.

У божевільнім танку смерти
Регоче жах на чорних скибах...
Встає... Летить селом обдертим
І черкає крилом об шиби.
— — — — — — —

Вже мовкнуть тут і там помалу
Останні удари фіналу,
А над заляканим селом
Побіднорадісне: Пролом!...

Листопадовий переворот в Белзі

Подав *С. Г.* на основі оповідань б. булавного М. Гараха.

Було це 2. або 3. листопада 1918. року. Коло одинадцятої години в полудне прийшов до булавного австрійської армії М. Гараха в Белзі, старший мущина, здається сокальський міщанин і повідомив, що є післанцем Української Повітової Національної Ради чи Повітового Народнього Комітету в Сокалі та приніс для Гараха, як члена Народнього Комітету важні доручення. В дальшій розмові розказав він про події в краю, а саме про те, що Українська Національна Рада з 31. жовтня на 1. листопада, при допомозі українських старшин і вояків — австрійської армії перебрала владу у Львові і краю. Слідами Львова і інших міст у краю пішов Сокаль і тут наші перебрали владу попереднього дня*). Тому, що в Белзі ще формально переворот не відбувся, він передає доручення Гарахови підготовити і перевести перебрання влади в імені Української Національної Ради. Згідно з наказом він має зібрати відповідну скількість людей, головно бувших військових австрійської армії, повідомити командантів військових частин стаціонованих в Белзі про переворот і нову владу, візвати їх передати все військове майно до диспозиції української влади, а на випадок опору зі сторони австрійських — точніше мадярських — старшин, виконати приказ при допомозі зібраних військових. На випадок, якби показалось, що бувших військових буде замало, мав він зібрати ще хлопців зі сусідних сіл, які ще не служили при війську. В той час в Белзі стаціонувала Етапна команда і військовий шпиталь.

Підчас цеї розмови післанця з Гарахом, надійшов ще Теодор Ліськевич з передмістя Заболоття та Аєрс з Виткова. Тому, що вони обидва, разом з Гарахом, брали живу участь в національнім житті Белзчини, головно перед світовою війною, післанець переповів їм доручення до Гараха, щоби вони йому помогли перевести це важне завдання. Одначе, тому, що вони не чулися вповні на силах перевести цю акцію успішно, просили передати в Сокалі прохання, щоби до Белза приїхав бодай один старшина. З тим післанець відїхав до Сокаля.

Тимчасом не було часу довго думати. Гарах, Ліськевич і Аєрс, поділили найближчі села на три райони і пішли кождий в інший район збирати підмогу. Це їм легко вдалося зробити, бо селяни їх знали ще з перед війни. Аєрс пішов до Виткова і Тушкова, Ліськевич до Жужеля, Цаблова, Мицева, а Гарах на передмістя Замочок, до села Гори. На Замочку Гарах зайшов до Володимира

*) В „Голосі знад Буга“ ч. 1. з 12. XII. 1918 р. читаемо „...Також в нашім місті Сокалі скинено 2 падолиста с. р. старосту Зачка, а вибрано повітовим комісарем суддю Евгена Тисовського“. Значить описана тут подія мала місце 3. і 4. XI. 1918. С. Г.

Жарського та просив його, щоби пішов до Прусинова. Тут Гарах стрінув ще Михайла Жарського, У. С. С-а. Підчас розмови з ним, Жарський обіцяв поїхати до Рави Руської і привезти кількох У. С. С-ів, „бо що „стара война" то не збиранина". В селі Горі поступив Гарах до „фельдфебля" Малка Теодора, який саме збирався в дорогу з відпустки. Гарах зірвав йому з шапки „ружку"-ґузик з цісарськими ініціялами, що Малка дуже здивувало. В розмові Гарах розказав, що привіз післанець зі Сокаля і Малко залишив збиратися в дорогу.

— — — — — — — — — —

Печатки українських державних установ у Белзі.

Коло шестої години вечером до Белза почали сходитися звербовані добровольці. — Певно всі вони не здавали собі справи з того, що саме вони створять завязок „Запасного Коша" в Белзі — частини Армії Західної Української Народньої Республики, який в лютні 1919. р. переорґанізовано в III. курінь, V-ої бриґади, I-го корпусу Української Галицької Армії, тоді вже Західної Области Української Народньої Республики — Армії, яка полишила по собі такі славні подвиги — як чортківський наступ, наступ на Київ і багато інших.

Перед вечером приїхав зі Сокаля пор. Ковальчук, який опісля був якийсь час командантом міста. З Рави Руської приїхали з Жарським М. 5 чи 6 У. С. С-ів. Із сусідніх сіл ішов кождий, хто розумів вагу хвилі. Ішли бувші австрійські вояки і хлопці, а між ними багато членів „Січей" і „Соколів". Кождий мав зі собою, що йому попало в руки, кріс, шабля, багнет а го і голіруч. Помимо зимного осінного дощу, в місті зібралося досить людей.

Першим завданням було провірити, що діється на постерунку. Коли на постерунок прийшов Гарах ще з кимсь другим (може пор. Ковальчуком) застав тут тільки одного „фірера" українця. Очевидно тут вже першого дня знали, що діється в краю, і тому жандарми розійшлися домів, а остав тільки цей „фірер". Він запровадив Гараха до пивниці і показав зложені там ручні ґранати і малу скільскість крісової муніції. Так відбулося перебрання постерунку.

Аєрс і Гарах цілу ніч ходили по місті та пильнували, щоби не допустити до грабежі населення місточка.

На другий день пішли вони на кватири мадярських старшин, повідомили їх про переворот та заявили, що коли будуть відїздити домів, не можуть нічого з військового майна забирати, бо воно є тепер майном української влади і ним може диспонувати тільки представник цеї влади. Старшини робили враження заскочених подіями і довго треба було їх переконувати, щоби остаточно повірили. Можливо, що вони дійсно не були поінформовані про події, але можливо, що це була їх гра на щось обчислена. Один з них просив дозволу забрати власну бричку чи коні. Остаточно мадяри поїхали, залишаючи всі — зрештою невеличкі — запаси військового приладдя у великій божниці і небогату обстановку лічниці та малий обоз. Все те перебрала опісля команда „Запасного коша" в Белзі. Так відбулося перебрання влади та майна на постерунку і військових частинах.

Перебрання влади в цивільних, державних установах відбулося в той спосіб, що до кождого уряду ходила делеґація, зложена з представників місцевої української інтеліґенції і міщанства, а в деяких урядах і військового представника, яка заявляла, що владу в краю перебрала Укр. Нац. Рада, і делеґація, як представник українського народу, на терені округи, який Укр. Нац. Раду визнав своєю найвищою владою, взивала передати владу на свої руки. Всюди урядники остали на своїх дотеперішних місцях і сповняли свої обовязки як урядники української держави.

Щож сталося з тими, які прийшли, щоби, на випадок активного опору, зі сторони війська або урядників, перевести переворот силою?

Старшини і підст. по перенятті влади в укр. руки в Перемишлянах. Світлив дес. Левко Войчак д. 10.12. 1918.

Велика частина їх розійшлася домів, бо не було для них ані приміщення, ані кому зладити прохарчування. Зрештою вони і так думали, що їхнім завданням буде перевести перебрання влади і розійтися домів.

Мала тільки горстка остала, яка, як було сказано, стала підставою „Запасного Коша" в Белзі. Кіш почав орґанізуватися вже кілька днів після переходу влади в українські руки.

Дещо про стан Армії УНР. на переломі 1918-19 р.

(На марґінесі звіту ґен. Грекова).

Написав *А. Крезуб.*

Політична і соціяльна реакція внутрі та недалека катастрофа Осередніх Держав, супроводжена гучними кличами нового порядку світа, опертого на самовизначенню націй, назовні — створювали для акції Українського Національного Союзу сприятливі умовини. Підняти українські народні маси прийшлося У. Н. С., зглядно його еманації Директорії в тих умовинах доволі легко.

Українське село хоча і ущухло під обухом австро-німецької окупації і жахливих карних експедицій, хоча знизилось полумя його активного пориву, не було склонне примиритися з істнуючим станом, зрезиґнувати зі здобутків 1917—18. рр. А провокаційні засоби русотяпської і ворожої адміністрації для його успокоєння викликали на тлі вже істнуючого невдоволення ще більше огірчення, злоби та жадоби пімсти і відплати.

Впливові цих останніх емоцій широкі маси піддавалися найбільше; супроти їх навіть політичносоціяльні постуляти українського села відступали на заднє місце. На тому психольоґічному моменті строїли свій плян ініціятори листопадового повстання. Вони слушно вичули і зрозуміли, що почування маси, а не конкретна політична програма, не певні соціяльно-політичні кличі стануть найсильніщим двигуном задуманого перевороту і що від розпалення тих почувань буде залежати його розмах. Тут інспіратори і орґанізатори повстання не помилились, їхній рахунок справдився скоріще як вони того надіялися. На Мотовилівський сиґнал (18. XI.) ціла Наддніпрянщина спалахнула, як колись за Хмельниччини, одним великим пожарищем. За короткий час цілий край перемінився в один узброєний табор.

Зі заняттям військами Директорії Києва 14. грудня начався його другий період, що висунув на начальне місце катеґоричне домагання передовсім заспокоєння все ще високо йдучих революційних хвиль і невідкладне творення нових основ і форм української державности. Тепер щойно Директорія станула лице в лице з тими великими завданнями, в імя котрих піднесено прапор повстання. Успішне виконання другої то є державної частини праці залежало стисло від полагодження першої справи. Успокоїти революційну стихію, уняти її в означені орґанізаційні рами, перетворити узброєну масу на інструмент державної влади і звернути її енерґію туди куди її найбільше було потрібно в тій хвилі, то є на оборону границь. Традиційна українська bella sine capite, отта велика частина повст. елементу, дотепер йдучого і ділаючого автономно аж до границь ототожнювання себе з державою мусіла бути заховстана, мусіла бути приведена до резону. В інтересі нормального ходу дальшої праці стало необхідним або перевести його на „мирну стопу" або уняти в карби певної орґанізаційної системи, в котрій та рознуздана подіями стихія почулаб над собою кермуючу волю і руку настільки виразну, тверду, щоб в ній а не в собі добачати жерело суверенности, щоб беззастережно признати її авторитет і першенство державних інтересів над своїми партикулярними. Туди мали звернутися в першій мірі заходи державного проводу.

Директорія і її правительство на жаль з тими задачами справитися не зуміли. Правда, що обєктивне положення річей: брак в широкій масі глибшого зрозуміння для ідей української державности а в інтеліґенції роздвоєння її лже-наукою інтернаціоналу, чисельна слабість українських інтеліґентських кадр здібних до державної праці а зокрема до праці в армії, а врешті і факт, що мимо пройдених вже етапів збройної боротьби з Московщиною значна частина українського загалу ще не відмежувалась від неї духово, що леґенда про спільний котьолок задержала подекуди ще свої вальори — клало найлучшим інтенціям українських відвічальних чинників величезні перешкоди. Психічний перелім в відношенню до Росії, перелім в розумінню цілковитого визволення українського громадянства з під суґґерованих їй віками російською обєдинительною політикою ідей (необхідність єдности руських племен і їх великого післанництва) безперечно доконувався, робив поступи, але його темпо оставало поза темпом революції в інших областях. Думка про необхідність і корисність повної духово-культурної і політично-фізичної сепарації від колишньої Московської метрополії хотяй і пробилась вже в світогляд загалу української інтеліґентної верстви, та закріпитися вона

ще не успіла, що очевидно утруднювало її шлях до заволодіння умами і почуваннями взагалі української маси.

З другогож боку Директорія і її правительство виявили надто мало зрозуміння реальних державних потреб, за мало здібностей для творення нового державного життя. Їх внутрішня політика ганялась не то за демократичними не то за більшовицькими ідеалами, мало надавалась на опанування розбурханої революційної стихії, навпаки вона підсичувала тільки ідейний хаос і росхитувала основи, на яких після гетьманщини мала повстати нова державна будівля. Не міг всьому зарадити і Головний Отаман Петлюра, його запалу, меткости і роботящости не вистарчило для викування з повстанчих загонів міцного, споєного інструменту всякої державної політики, її **ultima rati-ї** армії. В кожному випадку те, що імпровізувалося під тою назвою, в своїй більшій частині не відповідало сутті поняття війська. Головний Отаман підійшов до творення армії з надто ліберально-демократичними катеґоріями і поглядами, котрих примінення до дійсности ще взагалі нігде не практикувалось а принайменше з деяким позитивним вислідом. Подібні менше-більше експерименти в ділі орґанізації збройної сили навіть більшовики закинули по кількох місяцях. Навіть для них прінціпи пролетарської „сознательности", товариської дисципліни і обезправлення командного складу, звуження і обумовлення його авторитету і прав показалися невідповідними. На червоній практиці виявилося найкраще, що всякі декларації права людини і горожанина за воротами казарми не дадуться застосувати в повному обємі. На цьому місці годі аналізувати ті ідеали, які присвічували Петлюрі при праці творення української збройної сили, про них слід сказати тільки коротко, що вони відривалися від реального ґрунту. Для будуччини вони мають однак своє значіння а саме як осторога, як зразок: „в який спосіб не можна творити армії".

Невідповідні орґанізаційні основи та брак провідної думки а може більше брак снаги провести її в життя в згаданому ділі уявились на Наддніпрянщині на загал скоро. Вже під кінець 1918 р. кермуючі верстви не могли сказати, якими розпоряжають вони реальними силами. Котрі частини повстанчої маси можна вважати за військо і за свої, а котрі захопив розклад до тої степені, що вони не представляли вже ніякої вартости або могли виринути денебудь як анархічний осередок чи перекинутися на сторону насуваючихся більшовиків. Характеристичним до цього причинком є заподання двох в центрі тодішних подій стоячих людей а саме ґен. Капустянського і Голови Директорії Винниченка. Після першого[1]) армія Директорії чи радше та маса, що станула на її заклик до боротьби з гетьманщиною, виносила більше як 300 тисяч, другий же[2]) оцінює її на 100.000 люда.

Щож означають такі великі росходження в їхніх заподаннях? Чи те, що один або другий автор користувався мильними інформаціями? Без сумніву ні, бо і Винниченкові мусіло бути відомим, що в повстанню взяло участь дійсно більше як 300.000 люда. Причини ріжниці в їхніх заподаннях лежать отже деінде, а саме в мірі оцінки вартости повст. війська. Ґен. Капустянський навів його абсолютний чисельний стан. Винниченко знову подав число, на яке можна було розтягнути (принайменше в половині грудня в хвилі заняття Києва) поняття української армії, признаючої беззастережно авторитет Директорії і в загальному розумінню виконуючої накази Головного Командування. Значить 2/3 війська, яке приняло участь в боротьбі з гетьманщиною, вже тоді як по свойому орґанізаційному степені так і льояльности оказалось дриглястим тілом, на яке не можна було спертися ані поставити його в рахунок пляну державного будівництва як певну позицію. Осторожність Винниченка в тім випадку впрочім зовсім на місци. От прим. Дніпровські Дивізії, шоб тільки їх згадати — „свідоме" революційне військо—скільки на нього покладено надій, а вистарчило тільки малої притоки (не впустити його в Київ) і воно враз повернуло фронт проти Директорії. А таких частин і таких випадків числялося на десятки. Не до рідких явищ належали також частини, які хоть і стояли на становиську самостійности України але видвигаючи заведення в ній такого чи іншого (звичайно радянського) державного устрою обусловляли своє відношення до Директорії її дальшим політичним курсом.

Така ґенеза ріжниці в заподаннях ґен. Капустянського і Голови Директорії Винниченка. Директорія, стоячи в зеніті своїх успіхів, роспоряжала дійсно не 300 тисячною а дещо більше як 100 тисячною армією. По ступені своєї зорґанізованости і внутрішнього споєння це військо (сюди зачисляємо передовсім Осадний Корпус С. С., Запоріжський корпус, Сірожупанську дивізію, 2-ий подільський корпус і частини ґрупи от. Оскілка) підходило зовсім близько до типу реґулярної армії. Його сила для заведення внутрішнього ладу і спокою при відповідному, доцільному та енерґічному керовництві з верху могла вистарчити.

Та заки державний провід успів приступити до упорядкування внутрішніх відносин в краю, московсько-большевицькі орди осягнули глибину Лівобережа і кожний день приносив їм нові успіхи. В парі з тим пішла нагальна пропаґанда добровільних і платних аґентів як серед населення так і серед війська. Ясні і прості большевицькі кличі, треба признати, рідко миналися зі своєю ціллю, а цілою силою свойого примітивізму вдаряли в почування мас, опановували їх, настроювали на свій тон, а що найменше дезорієнтували їх, підкопували довіря до державного проводу і сіяли зневіру у власні сили. Спроби тамувати

[1]) Похід української армії на Київ—Одесу, Ч. І і ІІ, стор. 15.

[2]) Відродження Нації. Том ІІІ, стор. 244.

розливаючийся по Наддніпрянщині особливо на Лівобережу яд більшовицької демаґоґії, наскільки підпринимались такі державною адміністрацією, не давали майже ніяких наслідків. Національно - політична думка українсько - наддніпрянського загалу замісць кристалізуватися біля ідеалу своєї державности, сходила чимраз дальше на бездоріжжа, анархізувалась і втілившись в ріжні большевицько-махнівського типу отаманії святкувала дійсні орґії хаосу і руйнації.

Все це розуміється не могло пройти безслідно біля вірного Директорії війська. На йому мусів відбитися цей безпотішний стан краю. Щораз частіші бунти проти Директорії мусіли викликати в йому враження, що ні воно саме ні справа, для оборони якої воно покликане, не покривається зі змаганнями і бажаннями більшої частини українського загалу. Словом воно втрачало віру в правоту ідеї, на сторожі котрої його поставлено — найгірше, що може стрінути армію, що є найпевнішим залогом її розкладу. Бо коли такі факти як виступ Дніпровських Дивізій не оставали відокремленим випадком а тільки вступом до серії подібних-же виявів рознузданности менших чи більших повстанчих частин, то на них не могла не зареаґувати психічно українська армія. І коли дальше множилися випадки, що вчорашні товариші зброї сьогодня виступали проти своєї влади і з розвиненими прапорами переходили в ворожий стан, коли на допомогу ворогові вперedі підносилося в запіллю власне село, то тільки чудо могло оберегти армію від того, щоб вона не здеморалізувалася і не втратила своєї фізичної і моральної стійкости та боєвої відпірности[3]).

Кожна навіть незначна воєнна невдача в такій атмосфері подвоювала, потроювала своє психольоґічне ділання на настороженій, підзорливій уяві укр. вояка. Супроти такого стану запілля українська армія не мала змоги використати навіть тих деяких вигід, які давало їй її дефензивне становисько. Всі її починання звернені на здержання большевицького вальця паралїжувались ворожою активностю того сільського елементу, що знову воскресив найгірші традиції голоти XVII в. Та нігде правди діти, що і хаотичність в думках та безплянoвість в намірах українського Головного Командування відіграли тут також чималу ролю.

А наслідки звісні: відворот Запоріжського корпусу на Полтавщину і Катеринославщину, Сірожупанців на Волинь а частин Осадного Корпусу С. С. на передпілля столиці. Поразки українського війська черґувались за поразками, одно місто за другим переходило в руки Москвинів і їх наемників, Латишів, Китайців, Мадярів та такиж своїх „клясово-свідомих“ хахлів. Ворог підбадьорений успіхами пер з подвоєною силою до Дніпра. Під кінець січня 1919 р. було втрачено майже ціле Лівобережа за винятком трикутника Остер—Прилуки—Золотоноша, який держав ще Осадний Корпус. Та його прорідилі ряди давали вже мало запоруки на успішність оборонної акції тим більше, що Запоріжський корпус не задержався на Дніпрі а потягнувся дальше на Захід на Єлисавет і Умань. З тої вже хоча би причини не можна було покладати ніяких надій, що Осадному Корпусові вдасться розбити ворожу навалу перед Київом. З півдня стояла большевикам відкрита дорога на його зади.

Про координування боєвих дій і взаїмну піддержку корпусів при доволі низькому авторитеті Головного Командування годі було й думати. Оперативне керовництво армії заімпровізоване в половині падолиста 1918 р. так і осталось на рівні пристосованому до ведення „малої війни“. Тепер-же малося до діла з великим, добре зорґанізованим і доволі добре веденим противником. Український фронт не відчував властиво істнування авторитетного верху, не відчував ні його волі ні замислів; воєнні дії не достосовувалися до якихось вищих стратеґічних міркувань і плянів а просто до потреб хвилі. І коли їх, як це було в більшости не диктував противник, то диктував припадок або розуміння ситуації командантами поодиноких частин.

До тогож не було найнеобхіднiщого в такому положенню — єдности на верху. Відносини між Директорією та її правительством з одної і Головним Командуванням з другої сторони за мало сказати, оставляли багато до бажання, вони просто були таки невиносимі. Зі Сходом з большевиками чи з Францією і її союзниками проти більшовиків? — отце питання, питання „орієнтації“ розєднувало їх найбільше. Бо коли Голова Директорії Винниченко і премієр Чеховський склонювалися до першої концепції та робили все можливе, щоб замиритися з червоною Москвою, військові круги виявились рішучими прихильниками другої концепції — кооперації зі Заходом з метою повалення більшовизму.

Всі перипетії боротьби між тими обома ґрупами дотепер мало звісні. Але її методи до певної міри принайменше може схарактеризувати звіт ґенерала Грекова про тодішний чисельний стан Української Наддніпрянської Армії.

„За тиждень чи півтора до вигнання нашого з Києва[4]) — пише Винниченко (Відродження Нації, Том II, стор. 245) — Директорія захотіла точно знати, скільки було нашого війська на **всій** Україні. І військовий міністр Греков дав точну і докладну відповідь: на всій Україні, на всіх фронтах, з усіми ґарнізонами й резервами було 21.100 чоловік. Для неймовірних подаю в деталях доклад міністра Грекова. На Чернигівському напрямі. Ґрупа Роґульського: 1-й січовий полк — 1700 чоловік; Білоцерківський полк — 1700; 1-ий січовий кінний полк — 400 ч. Всього 4.400 чоловік. На Полтавському напрямі. Ґрупа Сушка: 5-ий січовий п. — 1700; Чорноморський п. — 1000 ч.; 2-ий Одеський п.—1300 ч.; Лубенський кінний п. — 400 ч. Всього 4.400 ч.

[3]) В годині такої слабости зродилась пізніще Декларація С. С. (Стрілецької Ради) і довершився перехід Запоріжського корпусу на „радянську плятформу“.

[4]) Київ опустило укр. військо 4. лютого.

Кременчукський напрям. Ґрупа Думіна. 6-ий січовий п. — 1100 ч.; Гайдамацький п. — 1700 ч.; Дорошенківський п. — 500 ч.; Республиканський п. (бувший Болбочанівський) — 800 ч. Всього 4.100 ч. У Києві. 1-ий Окремий Січовий Курінь — 300 ч.; 2-ий січовий п. — 1300 ч.; 3-ий січовий п. — 1700 ч.; 1-ий синежупанний п. — 1700 ч.; Залізничий п. — 1700 ч.; Технічний залізничий курінь — 600 ч.; Ударний курінь Ковенка 400 ч. Всього 7.700 ч. А разом скрізь: 21.100 чоловік"[4].

Побіжний вже погляд вистарчить, щоб цей звіт схарактеризувати як недостаточний і неправдоподібний. А в людині хоча дещо ближче обзнакомленій з тодішнім дійсним военним положенням Наддніпрянщини, мусить він викликати підозріння якоїсь скритої тенденції. Якої саме, про це пізніще, наразі слід проаналізувати його конкретні заподання.

Перше, що в цьому звіті кидається у вічі, це брак згадки про цілий Запоріжський корпус, Сірожупанну дивізію, Ґрупу от. Оскілка і інші значніші боеві обєднання, які безсумнівно визнавали над собою — принайменше під той час — Директорію і на тій основі мусіли числитися в складі Української Наддніпрянської Армії. До основних його недостач належить також промовчання артилерії, хоча прим. сам Осадний Корпус С. С. начисляв шість гарних і вповні боездатних гарматних полків. Не згадані в ньому подібнож самостійні скорострільні формації як от Скорострільний Кіш С. С. (під командою військового старшини В. Соловчука), далі ріжні харчові, етапні, запасні, санітарні і т. д. відділи та установи. Та навіть без цих останніх цифра 21.100 ч., що мала виражати тільки боевий стан Армії У. Н. Р. є рішучо за низька.

Заперечити не дасться, що з наближенням більшовиків до Києва військо Директорії почало нагально зменшатися, деякі його частини топніли прямо на очах (ізза масової дезерції), та всеж таки його чисельний стан навіть чисто боевий не був так малий як то представлено в звіті ґен. Грекова. В тому часі Осадний Корпус С. С. враз з підчиненими йому в оперативному відношенню частинами на території бувшого Київського Военного Округа роспоряжав якими 10—12 тисячами крісів.

Виходилоб, що ґен. Греків, котрому як військовому міністрові мусіли бути знані справжні цифри, свідомо представив українську армію менше чисельною, як вона була в дійсности. Супроти повищих хочаби і таких загальних фактів таке допущення зовсім оправдане. Та йдім дальше, перегляньмо склади поодиноких вичислених ним ґруп.

І так на Кременчукському напрямі заімпровізував звіт ґрупу названу моїм іменем. Кажу заімпровізував, бо в дійсности я ніколи не стояв на чолі такої ґрупи і такої ніколи не було. На початку 1919 р. мені взагалі не було відомо, чи такі полки, які нібито входили в склад моеї ґрупи, істнують. В другій половині січня я справді вийшов був з Києва в Трипільський район з задачею ліквідувати повстання от. Зеленого, та склад експедиційного загону, яким я тоді командував, був зовсім інший і він числив всего 1480 люда[5]). Гайдамацький, Дорошенківський і Республиканський полк, про які згадує ґен. Греків, становили Запоріжську Дивізію, котрою до 23 січня командував от. Болбочан а опісля от. Волох. 6-ий п. п. С. С. наскільки мені відомо, під той час (то є коли складався звіт) перебував в Києві.

Подібнож фантастичний склад Полтавської ґрупи, якою командував полк. Сушко. Вона обнімала такі частини і відділи: ІІ-ий курінь 1 п. п. С. С.; 4-ий п. п. С. С.; Лубенський кінний дивізіон (не полк!); 2-гу батерію С. С.; 1-шу гавбичну батерію С. С., технічний курінь і якісь відділи Сердюків та Дніпровців. Її чисельний стан виносив: 1800 чол. піхоти і 200 шабель. Опісля, десь між 24—28 січня, прилучилося до неї ще кілька інших відступивших перед більшовиками частин[6]). Та тоді вона не була так сильною, як її зробив звіт військового міністра.

Не менше хибно подано в звіті склад і чисельний стан Ґрупи Чернигівського напряму під ком. полк. Роґульського. Між 24—31 січня її становили: І і ІІІ курінь 1-го п. п. С. С., один курінь галицьких новобранців, піша розвідка, школа підстаршин, дві скорострільні сотні, одна чи дві батерії полевих гармат і два кінні полки а саме полк. Аркаса і полк. Козира-Зірки[7]). По втраті Київа щойно увійшла в її склад Білоцерківська кінна сотня (звіт говорить про Білоцерків. Піший полк!). Не було в ній також „Січового кінного полку"; корпус С. С. мав тільки кінну сотню С. С. та вона в часі від 22—29 січня брала участь в експедиції проти збунтованого Трипілля.

Зокрема заслугує в звіті на увагу аж сім полків зі станом 1700 ч. Звідкіля взялася ця сакраментальна цифра, коли в тім часі частини української армії були доволі слабі і полк в 1000 чоловік належав до рідкостей? Його походження найправдоподібніще таке: по штатам мабуть кождий полк повинен був мати 1700 крісів і от ґен. Греків чи цей старшина в военному міністерстві, якому доручено складання звіту, щоб не завдавати собі багато труду, вписав туди цифру, що „полагалася по штату"[4].

Докладніщий розбір цього документу виявивби ще більше його похибок. Та щоб не розширяти обєму статті ограничимося на повище сказаному. Загальний вивід щодо його формальної сторони короткий: звіт складений прихапцем, як то говориться на коліні, просто так щоб позбутися. Йогож зміст дае оправдані основи для гіпотези, що ґен. Грекову не залежало на точ-

[5]) Гл. мою статтю: Повстання от. Зеленого проти Директорії УНР в січні 1919 р. „Літ. Наук. Вістник". 1927. Кн. V.

[6]) Гл. Р. Сушко, полк.: Брат на брата. Календар „Черв. Кал." на 1827 р.

[7]) Гл. мою статтю: Ґрупа полк. Роґульського. Календар „Черв. Кал." на 1919 р.

ному поінформуванню Голови Директорії і правительства а навпаки, щоб питання справжньої сили армії затемнити. Цього допущення факт, що військовий міністр представив фронтові ґрупи сильнішими, як вони були в дійсности, не ослаблює. Між заподаннями звіту і його тенденцією істнує тільки позірна противорічність. Звіт причислив дійсно кождій з трьох ґруп по більше як 4000 крісів і шабель (яких вони не мали), але зате, як вже згадано, промовчав більшу скількість великих військових обєднань і звів цілу армію до 21.100 чоловік.

Щож мало на меті неправдиве представлення чисельного стану українського війська, зменшення його сили? Які цілі переслідував ґен. Греків своїм звітом? Безперечно, що не інші, як ті, на які вказав Винниченко (Відродження Нації, Том III, 254) тобто „залякувати Директорію і правительство більшовиками і змусити її зробити рішучий крок для порозуміння з Антантою і увійти в кооперацію з командою французько-грецького десанту в Одесі[8]). Що після цього Франція прийде Україні в її боротьбі з більшовицьким хаосом, з широкою допомогою, ніхто в українських військових кругах не сумнівався.

Та справа порозуміння з французами в Одесі не наладнувалась. Там жеж було відомо про ті великі зусилля, які робив Винниченко і правительство в особі премієра Чехівського для того, щоби дійти до згоди з більшовиками. Українські правлячі круги це в Одесі незвичайно компромітувало. (Винниченко, Петлюра, Чехівський і т. д. мали там марку більшовиків або майже-більшовиків); їх необхідно було спонукати зірвати з Москвою всякі балачки. В тих двох загальних напрямах вів свою політику ґен. Греків; звідси його тактика уявнена почасти його звітом почасти його заявами про катастрофальний і безнадійний стан української наддніпрянської армії, на Трудовому Конґресі.

І коли признати, що становисько ґен. Грекова в відношенню до цеї негідної комедії, що називалася переговорами з більшовиками вповні оправдане, то не можна не відмітити, що модус процеденді, щоб їх зірвати, надто зручним не був. Публичне розголошування власної немочі і піднощення переваги противника на український загал ділали депримуючо а підбадьорували ворожі елементи на Україні, укріпляли в них віру своєї скорої побіди і певности і штовхали їх до що раз інтензивнішого ділання в запіллю української армії. Заяви про власне слабосилля тимбільше коли вони виходили від таких авторитетних осіб як військовий міністр прямо визивали явних і тайних ворогів на активність. Їх психольоґічне ділання в такій атмосфері, яка затягнулась на початку 1919 р. над Наддніпрянщиною, мусіло бути катастрофальне.

Взвязку з акцією ґен. Грекова не від речі буде згадати і про от. Болбочана. Його як відомо обвинувачувано в тому, що він навмисно будьтоби віддав більшовикам Лівобережа, щоб тим робом змусити Директорію до угоди з Антантою. Годі сказати, чи це обвинувачення має під собою хоча якінебудь основи, але безперечно в особі от. Болбочана орієнтація на Антанту та співпрацю з Францією знайшла собі енерґічного поборника.

В одному зі своїх звітів (складеному між 10—20 січня) от. Болбочан писав: „В свойому докладі Отаманові Петлюрі я прохав Директорію порозумітися з Антантою і стати з нею в реальні відношення. Може треба буде піти на компроміс, але нам потрібно найменше три дивізії французів і з (їх) допомогою очистити Україну від ворогів“[9]). В тімже напрямі працювала і партія хліборобів-демократів; в її імені з французами в Одесі переговорював С. Шемет і Любарський — Письменний.

Чи акцію кругів біля ґен. Грекова, от. Болбочана і хліборобів-демократів на тлі зовнішно і внутрішно-політичних питань звязувало яке між ними порозуміння, на це, на основі відокремлених вказівок (як переговори хліборобів-демократів з ґен. Грековим і місію М. Міхновського до от. Болбочана[10]), годі щось певного сказати. Здається всеж таки, що колиб цим ґрупам вдалося було на початку 1919 р. вплинути на курс політики Директорії і її правительства а зокрема колиб були перемогли їхні погляди на справу орґанізації української збройної сили, наша визвольна боротьба булаб позначилась іншими етапами...

Кеніґсберґ, 17 червня 1933

[8]) Слід однак завважити, що договір, який нібито заключили ґен. Греків і ґен. Матвіїв з ґен. Д'Ангельмом (Відродження Нації, Том III, стор. 252—3) сфальшований більшовикам в провокаційних цілях.

[9]) С. Шемет: Полк. П. Болбочан. Хліборобська Україна, кн. IV, стор. 222.

[10]) В. Андрієвський: З минулого. Том II, частина 2; а також: С. Шемет: Микола Міхновський. Посмертна згадка. „Хліборобська Україна“. Кн. V.

Під Стриєм

Перший бій У. С. С. сотні Дудинського.

Написав: *М. Горбовий.*

Гарний, погідний осінній день 1914 р. При гостинці в с. Синевідсько вижне, І. Сотня У. С. С. (сотник Дудинський) ладиться брати обід. Кухарі звиваються біля кітлів, щоб швидше доварити. Стрільці — гуртками, то одинцем розсипалися при гостинці, декотрі посідали на наплечники, инші прямо на землі, гуторять весело, співають, обговорюють пережите, висказують сподівання про майбутні події.

Та ще не доварився обід, як автом пригнав шеф штабу 129 бриґади, сот. Кватернік і з місця закричав:

— Москалі опускають Стрий! Стрільці навздогін! — і покотився дальше автом.

порожніми руками: цукорки, лакоминка, чи таки сам хліб, — тільки, щоб хоч цим-тим обдарувати гостей.

— Якби ми були сподівалися вас, то не так булиб принимали — оправдувалися.

Нічого. Для стрільців багато цінніщим було тепле, щире слово, вияви зрозуміння ідей, за які боремося. Тож за короткий час, настала така дружба, начеб це сама рідня зійшлася.

Декотрі, головно зі стрільців-львовян, стали в балачці вже й фантазувати. Маньківський оповідає, як то „ми" недавно в одній битві добули 6 гармат, кільканацять скорострілів (він ще й одного правдивого московського не бачив), — сот-

Підстаршинський курс У. С. С. у Верені коло Стрия.

Короткий приказ сотника, й сотня вже в збірці. „Гусаком" підходять стрільці з їдунками до кітлів, беруть недоварений обід і на ході таки пробують їсти. Але затверде мясо було на молоді стрілецькі зуби, бож крім юшки, — мясо й пенцак опинилися в рові...

Зараз за мостом скрутила сотня на поперечні стежки й рушила в напрямі Стрия. Поспішний хід цілу ніч. А досвітком, при сходячому сонці, показався стрільцям прегарний вид на місто Стрий, що тільки пробуджувалося зі сну і ждало на нових господарів.

Короткий відпочинок і в дорогу. Перед полуднем розтаборилася сотня під самим містом, а кухарі взялися знову ладити обід.

Громадянство Стрия, довідавшись, що то за гості зближаються, гуртами стало надходити, щиро витаючи стрільців. Мало хто прийшов із

ки полонених і т. ін. Який то страх напав на москалів, коли вперше побачили перед собою „грізних" стрільців, — розуміється з Маньківським на переді...

Ясна річ, що такого „юра" крутилося перед панночками, що з запертим віддихом слухали цих „геройств"... Бо зі старшим громадянством говорилося інакше. Стрільці в усьому міру знали. А пожартувати з рівними собі, чиж то гріх? Не знали тільки жартуни, як ці жарти („правда про геройства") близькі до сповнення.

Бо і тут сотн. Кватернік не дав по людськи зїсти обіду... Вже з полудня було, як обід видано. Стрільці, не перериваючи бесіди зі стрийщанами, обідають, та й їх припрошують „покушати". Але не встигли добре й самі розкушати, як знову налетів автом Кватернік і — стоячи таки в авті —

став видавати приказ про підготовку до бою й обсаду міста. А сам поїхав назад.

Сотня, таки на очах стрийського громадянства розвинулася в розстрільну, перейшла через залізничі рейки, що — мабуть — на Дрогобич ведуть й рушила вперед бадьоро, пращана сердечно стрийщанами.

Зараз таки де не взявся пор. Воєвідка зі своєю батерією („гармати" ще з часів Марії Тереси...) і для задокументовання, що в нас є й артилерія, пустив чотири шрапнелі в напрямі москалів. Більше не було амуниції. Не довезли в час...

Пізніше ми довідались, що саме в той час недалеко в одному місці, був великий московський обоз. Батерійні зорці бачили його, але не було чим розбити. Воєвідка з люти волосся рвав собі на голові.

Ми обсадили пішу дорогу, що веде на Дрогобич; і так, в напруженню просиділи в розстрільній до півночі. Москалі не підходили. Тоді перейшли в місто і розмістилися в касарнях — здається — 33 п. п. Тут мали троха проспатися.

Але про спання не було й мови. Скрізь бруд, паскудство, вікна повибивані, обстановка й домівка знищені. Пізнати, що господарили тут москалі.

Десь біля години 4 досвітком — тривога! Відразу збірка на дворі. Там дістали по пів комісняка, консерву і тихцем рушили з міста, в напрямі дрогобицької дороги. Місто залякане, причаїлося й жде, що новий день принесе. По вулицях не видко ні живої душі.

Йдемо стежками, полем, зайшли в ліс. Перед веде чет. Устіянович з першою четою. За ним четарі: Кравз, Тучапський і Ковалик зі своїми четами. Короткий відпочинок і дальше в дорогу. Входимо в якесь село. Якось дивно в ньому... Вже видніє, а не стрічається людей на дворі, тільки денеде крізь вікно виглядають.

Тут лишається чет. Устіянович зі своєю четою в запасі, а решта сотні йде дальше. Як перед селом, між лісом і селом, так і тепер йдемо мочарами, перескакуючи з купини на купину. Котрий добре не попав на купину багнової трави, або вибрав за маленьку, той і провалився в багно. Витягаючи, рятуючи одні других, за якийсь час добрили до ліса. Місто було на право.

Сотня розвинулася в розстрільну, баґнети на кріс і — вперед! Подальше з ліва і права чути вже поодинокі стріли. Хтось передав розстрільною, що перед нами в гущавині москалі. Рівночасно починається стрілянина. Хто стає за бука, а хто таки так клякає собі й стріляє вперед себе. Відтак з крісами в руках перебігаємо гущавину і входимо в другий, рідкий ліс. Пізніше довідались, що тут саме й були москалі, як охорона гармат, але від нашої стрілянини зараз відступили.

Після інформацій, переданих у ночі австр. командою, на право й ліво від нас мали рівночасно наступати австр. війська. Сотник приказує кільком стрільцям вилізти на дерева й оглянути околиці. Переказують, що за лісом, проти нас, недалеко стоять якісь гармати. На ліво подальше видко кінних. А на право якесь піше, сіре військо. Стрілянина змагається.

Приказ — і розстрільна посувається вперед лісом. Обзиваються гармати й засипують нас шрапнелями. Денеде перепадає й ґраната. Але ми радуємося, що то „наш Воєвідка" так пражить у москалів... Ранених ще якось нема.

Зближаємося до краю ліса. Перед нами поле, очерет, а дальше рядок смерек, за котрими стоїть дві батерії гармат і пражуть через нас, скільки влізе. Стрільна вже нас переносять, бо за близько підійшли. Цілу „роботу" батерій видко як на долони. Не буде дальше, як 200—300 метрів. Аж тепер пізнаємо добре, що це московські. Сотня рванула вперед. При батеріях ладяться відступати. Нас обсипає „охорона" градом куль. Крісовий і скорострільний вогонь з переду і з ліва. Починають густо тріскати кулі „дум-дум". На силу вдається старшинам вдержати стрільців ще таки під охороною ліса. А то на полі пропалиб ні за цапову душу... У не одних із нас були ще й старі „верндлі" на один набій.

Зате починаємо віддячувати з ліса. Кожний стріляє, скільки влізе. Москалі як заяці скачуть на полі. Гук, тріскіт, лопіт. — У декого затинаються кріси. Є вже й ранені. Їх зараз відвозять назад.

То з ліва, то з права передають по розстрільній, що нас заходить сила москалів. Сотник вислав звязкових, але ті вернули без нічого: нігде не видко жадного австр. вояка. Сотня відтята. Гармати залишились і пражуть у нас картачами. Сотник приказує поодиноким четам змінювати напрям, відповідно до обходячих москалів і прати їх скорим вогнем. З ліва, по заду нас чути вже густу стрілянину. Кількох сміливчаків лізе на дерева й доносять, що на ліво, не так уже й далеко обходять нас козаки.

Перейшло вже полудне. Коли й з права подали, що переважаючі сили москалів починають нас обходити, сотник дає приказ: відступати!

Забираємо своїх ранених і відходимо. Наша чета криє відворот. Сильно перетомлені, добиваємося врешті через ліси на якісь поля, звідки видко місто. З права, зі села дістаємо сильний вогонь. Криємося між скибами й відкриваємо сильний вогонь на село, а рівночасно роями відступаємо трохи дальше. Пізнаємо, що це теж саме село, де остав чет. Устіянович із четою в запасі. Дивно! Що сталося?

Пізніше довідалися, що це кацапське село. (На жаль, не тямлю вже назви). Коли ми проходили, то по хатах вже були поховані москалі. Вони то напали на чету, й хоч як по геройськи відбивалася, то — ранивши деяких — решту всіх забрали в полон. І то аж тоді, як нашим не стало набоїв. Саме ту стрілянину ми чули, будучи ще в лісі, в бою.

Згодом, вирівнавши розстрільну, відкриваєво сильний огонь на згадане село. Тимбільше, що доставлено нам кілька пачок набоїв.

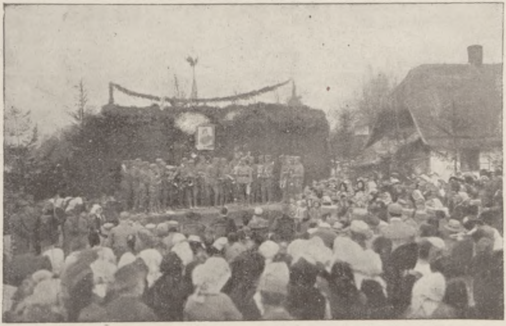
Помало смеркає.

Нараз, несподівано дістаємо вогонь зі заду. Зі здивованням бачимо, що це чета чи сотня австр. гонведів, ще й у темних одностроях, острілює нас. Тут уже лють огортає всіх. Зриваємося, сотник на переді, впадаємо на мадярів. Мадярський старшина відтак перепрошував за помилку.

Фронт цей держимо до пізної ночі. Сотник по довгій біганині, віднайшов нарешті якогось австр. старшину і виклопотав зміну для нас. Підходимо до міста. Проти нас вийшли міщани і гостять хлібом та молоком. Не треба й додавати, що всі були голодні, як вовки.

верх і всі, крім стійок, засипляють отак мертвецьким сном. До рана вода покрилася тонким ледом, а ноги так і ночували під ледом... (Хто зна, чи не один на старші літа не згадає цеї ночі)...

Ранком зі сну збудили московські ґранати, що стали дзвеніти по шинах. Роями відступаємо

Шевченківський концерт У.С.С. в Рудниках 1917 р. Музика на сцені.

в напрямі якихось цеголень. Австрійського вояка не видко нігде на лік... За цегольнями короткий відпочинок. Якийсь цивільний німець виносить нам по куску хліба і чарці руму.

На заліз. дорозі біля будки стрічаємо гурт австріяків, що аж тепер, по майже півтора доби, привезли Воєвідці трохи набоїв до гармат. Трохи за пізно...

Ніч ясна, мороз бере парубоцький... Відходимо на приказ якоїсь австр. команди обсадити дрогобицьку заліз. дорогу. Приказ: держати її за всяку ціну доки вдасться, а бодай до рана.

Попри дорогу рів із водою. Треба критися в рові, в боєвому поготівлю, а тут через воду нема як протягнутися як слід. Більшість радить собі так, що загортає плечі в шатро, ноги пускає по коліна у воду, щоб голова не виставала понад шкарп залізної дороги, та щоб москалі не побачили, бо ніч місячна. Дводобова перевтома бере

Московські шрапнелі кажуть відступати дальше. Подаємося на Грабовець. Тут можна вже сяктак упорядкуватися і краще відпочати. Ночуємо в Уличнім. Тут находиться якась перелякана австр. команда, що дуже дивується, яким чудом сотня вирвалася з того пекла. Все це нам байдуже. Коби швидше на призначену стоянку. А там уже цілий світ не вартує більше від околота соломи в хаті на долівці. По майже чотиродобових трудах, сон у повні заслужений.

Полева Служба Божа між Верином а Надітичами. Оба курені У.С.С. 1917.

Авдієнція у Гетьмана

(Уривок із роману „Мазепа“).

(Написав: *Федір Дудко.)*

Царський післанець прибув до гетьманського замку з десятьма чоловіками свого почоту.

Прийняття відбулося в малій портретній салі.

Після урочистих привітань і виразів шаноби гетьманові, а також квітчастої відповіди Мазепи в якій він дякував його пресвітлій величности московському цареві за високу монаршу милость до нього, а також до всіх членів реґіменту гетьманського й війська запорожського, — до Веневітинова підійшов ґенеральний осавул Іван Скоропадський і з чемним уклоном заявив, що його милість ясновельможний пан гетьман висловив бажання переговорити з високим царським резидентом віч-на-віч у дальніх гетьманських покоях.

Тонка гетьманова упередливість приємно здивувала Веневітинова. З ґречним усміхом він відклонився й відповів, що сам хотів просити про це пана гетьмана.

Коли Мазепа з царським посланцем, відпроваджувані ґенеральним осавулом Скоропадським, відійшли до дальніх апартаментів, Орлик, який перебрав на себе ролю господаря, запропонував прибічникам Веневітинова оглянути гетьманський палац. Він відчинив двері до сусідньої салі, увішаної зверху до низу ріжною дорогоцінною зброєю, й чемним жестом запросив туди гостей.

— Велика оружна саля, — пояснив Орлик. — Пан гетьман має збірку старовинної зброї, яка, як запевняють чужинці, є найбагатшою з усіх подібних збірок в Европі.

І справді, зброї в салі було так багато й вилискувала вона такою масою всяких оздоб і ріжного кольору й відтінків самоцвітного каміння, що очі буквально розбігалися навколо, не знаючи, на чому зупинитися.

Орлик підвів гостей до найближчих міжвіконь, на яких була розвішана ріжна ручна гостра зброя: шаблі, палаші, мечі, тесаки, ножі, кинджали, бердаші, списи, рогатини, рапіри. Серед цих ріжної форми, походження й виробу сталевих лез висіли ріжнородні піхви, чехли й покрівці, обкладені золотом, сріблом, оксамитом, єдвабом, шкірою й усипані ріжним камінням.

Увагу всіх звернула коштовна старолитовська шабля із золотою насічкою на криці й золотим крижем, який міцно сидів у багато різбленому з червоного золота держаку, всипаному по різьбі альмазами, ізумрудами й бірюзою.

— Шабля литовського князя Витовта, — пояснив Орлик.

Побіч висіла чудова кавказька шабля із срібним держаком і срібною, черню оздобленою піхвою.

—Шабля, як кажуть, грузинського царя Іраклія! — сказав Орлик.

Далі на надвіконнях і міжвіконнях висіли ріжних виглядів пістолі з золотою й срібною насічкою на цівках, замках та есадах і ріжними оздобами на держаках із моржевої й слонової кости, з міди, коралів, бірюзи, емалі, срібла, бронзи й золота.

За ними були розміщені всяких видів порохівниці з різаного дерева, буйвулячого рогу, шкіри, золота й срібла з черню, а далі величезна збірка ріжних рушниць: московські піщалі, німецькі ґвинтовки, турецькі янчарки, донські мушкети, польські й литовські карабіни — із шкоцькими, руськими, пруськими, турецькими, гішпанськими й іншими замками й ріжного роду курками.

Поперечна стіна була обвішана блискучими панцирями, кірасами, оправленими в золото щитами й ріжними шоломами, а вся величезна площа стіни напроти вікон блищала багатими оздобами всяких форм і ріжного виробу булав і перначів, козацьких, польських, литовських, турецьких і татарських бунчуків і, наприкінці, багатющої колекції старовинних сагайдачних приладь.

Тут, серед ріжних луків, багатих, обтягнених атлясами, оксамитами, парчею й гаптованих золотом лукових покрівців і дорогих, усипаних камінням колчанів із стрілами висіло дуже коштовне золоте сагайдачне приладдя, яке, як пояснив Орлик, належало одному з турецьких падишахів і дісталося до козацьких рук по одній із битв з невірними.

Саля була оглянена.

— Це ще не все! — сказав Орлик і відчинив двері до другої салі, також зверху до низу увішаної зброєю.

А в цей час у протилежному кінці великого гетьманського дому, в „таємній“ луданній салі наріжної прямокутної вежі над урвищем, провадилася при зачинених дверях секретна розмова гетьмана з довіреним царським послом.

З самого початку, як тільки Веневітинов опинився насамоті з Мазепою, він вийняв із кишені свого золотом тканого каптана залякований царський пакет і з низьким уклоном передав його гетьманові.

Мазепа взяв із його рук пакет, розломав печать і, вийнявши царську, писану на грубому синьому гербовому папері грамоту, почав читати.

„Божіею поспѣшествующею милостію отъ Пресвѣтлѣйшаго и Державнѣйшаго Великаго Государя, Царя и Великаго Князя Петра Алексѣевича, всея Великія, и Малыя, и Бѣлыя Россіи Самодержца и прочая, и прочая, и прочая.

„Нашего Царскаго Величества подданому, лѣваго берега Днѣпра й Войска Запорожскаго Гетману и славного чина Святого Апостола Андрея

Первозваннаго Кавалеру со всѣмъ Войскомъ Запорожскимъ Наше, Царскаго Величества, милостивое слово.

маршемъ ко владѣніямъ Нашимъ спѣшитъ, того ради заблагоразсудили Мы, дабы вы, вѣрной подданный Нашъ, мало что при себѣ войска оста-

Василь Масютин. Гетьман Іван Мазепа.

„Понеже Намъ, Великому Государю, Нашему Царскому Величеству, вѣдомо стало, что непріятель Нашъ, Король Шведской, въ дерзновенномъ намѣреніи противу скипетра Нашего зѣло своимъ

вивши, наискорѣе всю свою конницу, одначе въ числѣ отнюдь не менѣе 12 тысячъ, съ добрымъ командиромъ изготовивъ налегкѣ, въ походъ выслали, чѣмъ непріятелю немалую дивер-

сію можете учинити. Мы бы зѣло желали, дабы вы сами, Господинъ Гетманъ, съ тою конницею были, но нудить васъ къ тому не можемъ и для того сіе предкладаемъ на ваше розумное гетманское разсмотрѣніе. Однако-жъ сіе немедленно надлежитъ учинити, вѣдая Нашу великую и зѣло ощутительную въ томъ потребу.

„Пребывая и надалѣе съ неотъемлемою Нашею Монаршею милостію къ вамъ, вѣрному подданному Нашему, къ Генеральной Старшинѣ съ Полковниками и всему Войску Запорожскому съ народомъ Малороссійскимъ за вѣрную и радѣтельную службу, съ каковыми и впредь вамъ со всякимъ усердіемъ служить Намъ подобаетъ, и обнадеживая васъ, что Мы, Великій Государь, никогда въ милости Своей къ вамъ не отступимъ, объ исполненіи сего черезъ Нашего гонца и уполномоченнаго посла, Государственнаго Посольскаго Приказа дяка Анисима Веневітинова ждемъ немедленнаго отъ васъ увѣдомленія.

„Данъ въ главномъ Нашемъ станѣ, въ лѣто отъ Рождества Христова 1700, мѣсяца Декабря 12 дня, а государствованія Нашего въ лѣто 19-е

Петръ".

Мазепа поклав лист на стіл, сів і, дивлячися задумливими очима на золотий камзол Веневітинова, почав говорити.

— Сам Бог на небесному престолі свойому є свідком того, з якою пильністю ми в такому короткому часі вислали вже сімнадцять тисяч війська з двома наказними гетьманами до Ліволнії. Щоб військо було стрункіше, останній відділ у числі 14 тисяч ми вислали під командою нашого гетьманського сестринка, ніжинського полковника Івана Обидовського. Нема мови про те, щоб ми не подбали про вислання третього, а коли буде треба, то й четвертого, козацького відділу на допомогу царським, його монаршої милости, ратним людям, але...

І, тяжко зітхнувши, Мазепа почав жалуватися на те страшне лихоліття, яке переживає тепер Україна.

На Запоріжжі ворохобня. По цілій гетьманщині вештаються запорожські посланці й підбивають народ до непослуху гетьманові й на бунт проти Москви, до якого треба бути всякої хвилини готовим. Він, гетьман, не має ніякої певности, що одного ліпшого дня його самого не скинуть з гетьманства за дуже ревне виконування наказів із Москви й не оберуть на гетьманське становище якогось пройдисвіта в роді Петрика, який піднесе одверте повстання проти московських порядків на Україні. При таких обставинах висилати негайно козаків на північ, та ще в такому числі, як хоче цар, було-б великим ризиком. По-перше, зібрати якийсь, навіть невеликий відділ під цю пору ледве чи вдасться. Народ почне масово втікати на Запоріжжя або на правий беріг до полковника Палія й тільки збільшить колотнечу. А що це буде так, він, гетьман, готовий заприсягнути на цьому місці. По-друге коли-б якимсь чудом той відділ і вдалося зібрати, то дуже велике питання, чи буде він здатний на якісь операції проти шведів і чи не почне масово переходити на ворожий бік, як це вже було з відділом полковника Іскри. Не треба забувати, що до цього часу, за рідкими винятками, козаків не посилали в далекі краї. Козак знав свою Україну й поблизькі з нею степи. Це завжди треба мати на увазі. А, по-третє — й чи не буде це найголовнішим з усього, — як може він, гетьман, у такий момент внутрішньої ворохобні на Україні й по близькости татарської Орди, що одного ліпшого дня може підійти до українських границь, залишитися зовсім без війська! І він, гетьман, бажаючи всіма силами допомогти цареві, просить переказати його пресвітлій величности, щоб він усе це добре зважив і трохи перечекав. Думка його, гетьманська, така. Коли-б можна було якось обійтися без військової допомоги з України, то на літо він збере поважні сили, значно більші, як просить тепер цар, і виступить з ними в похід сам.

Мазепа пильно подивився на царського посланця й продовжував.

А тепер становище таке, що ось він, рейментар, який має дати наказ про збірку війська в похід на допомогу царським полкам, сидячи тут, зовсім не знає, чи не зібралася вже десь там голота й чи не йде на Батурин, щоб скинути його й почати різню московських людей.

Мазепа на хвилинку замовк і сумно схилив свою сиву голову.

— Що діється тепер на Вкраїні у нас, про те найліпше говорять самі факти, з якими я зовсім не буду критися. Не далі, як учора, сюди, до нашої гетьманської резиденції, прибула, як це щороку водиться, делеґація від Запорожської Січі, щоб привітати гетьмана із святом Христового народження. Запорожці довідалися, що тут є резидент його пресвітлої величности московського царя й виїхали назад. Мало цього — ось зараз мені донесли, що по дорозі запорожська делеґація зустріла маленький відділ московських ратних людей і одного московського драґона порубала шаблями. Вислав я в погоню за харцизами компанійців своєї гетьманської корогви, але хто може знати, чи не поїхали ті компанійці у протилежний бік! Одверто кажу — сьогодні становище таке, що я не маю довколо себе нікого, на кого міг-би покластися.

Веневітинов знав про цей випадок. Перед тим, як виїздити з стрілецького полку до гетьманського дому, йому, з наказу Ломиковського, оповів про це представлений до його особи ґенеральний осавул Скоропадський.

Царський посланець мовчки подивився на старого засмученого гетьмана й його обійняв страх при думці про поворотну дорогу до Московщини. Ну, й край! Це — якийсь котел із кипучою смолою, а не країна тихих верб, задумливих пісень і блискучого місяця в небі, про який він стільки наслухався в Москві.

А Мазепа, помічаючи, що слова його роблять враження на царського посла, говорив далі, до-

водячи небезпечність рекрутування тепер людей на Україні.

— Подумати й те, — говорив гетьман: — з наказним гетьманом Обидовським, моїм небожем, вислав я 4000 козаків ніжинського полку, стільки-ж людей полку чернигівського з полковником Юхимом Лизогубом, по 1000 козаків із полків київського, прилуцького, миргородського й стародубського при полковниках і чотири компанійські полки полковників Чечеля, Шульги, Степановича й Пашковського. Та раніш перед тим вирядив полковника Іскру з 3000 полтавських козаків. Хочу спитати, з яких полків я тепер набиратиму військо й з ким його вишлю? Відправити решту моїх компанійських полків? Але тоді мені й з хати вийти неможна буде! Ні, ні, я дуже прошу переказати цареві, що вирядженням ще одного козацького відділу тепер я тільки запалю порохову бочку, на якій сиджу. Дайте трохи часу перечекати.

Приказний дяк слухав, згоджувався з гетьманом і твердо постановив собі вияснити це цареві. Гетьман, не зважаючи на ті упередження, які Веневітинов мав проти нього, дуже подобався йому своєю щирістю, простотою й тонким розумом, і Веневітинов був цілковито на його боці.

Мазепа тонкістю своєї спостережливости помітив це. Він скористав з моменту, щоб нагадати Москалям про їх кривди.

— При тій нагоді прошу переказати його пресвітлій величности про причини, які викликують ворохобню серед козацтва й посполитого люду в нашім краї. Січ бунтується тому, що на землях Запорожського Війська почали будуватися московські городки й фортеці. Вона вбачає в цьому посягнення на її старі військові права, а цих прав вона береже свято й ретельно. Щодо козацтва реєстрового й поспільства, то перша причина невдоволення — це неможливе поводження з нашими людьми царських ратних людей і всякого роду чинів як у Лівонії, так і тут, на гетьманщині. Я маю цілий ряд жалоб від полковників на місцях і від Обидовського зпід Нарви на великі кривди нашим людям. І козаки й поспільство — всі злостяться на мене й підносять крик: Гинємо під Москалями! У всіх одна думка в голові — переходити на правий беріг до Палія. Про це я написав уже й ще раз писатиму його величности цареві — і з цим треба негайно дати якусь раду. А друга причина — це недавня заборона вивозу тютюну й горілки до московських міст з України, а також заказання приватного промислу селітри на наших землях. Доки не буде якихось полекш у цьому, доти годі сподіватися на втихомирення нашого люду, а, не втихомиривши його, годі посилати козаків у походи. Говорю це, як рейментар, якому добре відомі всі сторони життя в нашому краї й настрої нашого люду.

Слова Мазепині зробили на Веневітинова враження й остаточно переконали його, що забирати козаків з України тепер неможна. Він обіцяв порушити перед царем усі ці справи й перейшов до іншого, дрібнішого, але дуже дражливого для Москви питання.

Стародубським полком командує полковник Михайло Миклашевський. Московське правительство дуже незадоволене з порядків, які він завів у своєму полку, й просив гетьмана замінити Миклашевського кимсь іншим. Він, наприклад, рішуче забороняє людям свого полку брати шлюби з людьми московської сторони, не дає постою московським служилим людям, обсадив кордон з Московщиною своїми козаками й нікого не пускає на Україну і т. д. і т. д.

В Мазепі аж підскочило все в душі від внутрішнього задоволення. Ага, — значиться, не дається в московський аркан! Молодчина, пане полковнику! Це-ж його, Мазепина далекозорість підказала йому поставити на чолі стародубського, найбільш висуненого у московські володіння полку людину з найяскравіш виявленою ворожістю до всього московського!

Мазепа вислухав жалобу й зробив дуже скорботну міну на своїм обличчі.

Так, так — він уже думав про це. На становищі стародубського полковника перебуває трохи може невідповідна для цього людина. Миклашевський — польського виховання чоловік, пропитаний до шпику кісток польським духом. Але що зробиш: він не є в особливій рейментарській обороні й протекції чоловік, але в полку вже довгий час і всі до нього там звикли. До того-ж він є незвичайно хоробрий і в боях відзначений козак і має шалену популярність серед тамошнього козацтва й поспільства. Рушати тепер його з місця з огляду на загальний настрій на Україні — не знати, чи було-б добре. Хай ліпше він якийсь час іще посидить там, а прийде слушний момент — і він, гетьман, забере його звідти.

Таємна розмова на цьому скінчилася.

Гетьман висловив жаль, що Веневітинов погордував його скромною гетьманською оселею й зупинився в стрілецькому полку, побажав його бачити в числі своїх почесних гостей на завтрашньому різдвяному традиційному бенкеті й обіцяв рано вислати до помешкання царського резидента гетьманські коні, які відвезуть його на святочну службу до церкви.

Зачарований гетьманською ввічливістю, простотою й щирістю обходження, посланець подякував гетьманові, відкланявся й, заявивши, що вважатиме за честь для себе бути на завтрашньому бенкеті, покинув гетьманський двір.

Історія 8-ої Галицької Бриґади

(давнішої „Ґрупи Рудки“ або „Ґрупи Гофмана“).

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

III.

ВІД ТРАВНЕВОГО ВІДВОРОТУ ДО ПЕРЕХОДУ ЗА ЗБРУЧ (15. V. — 17. VII. 1919 Р.).

а) Від березневої катастрофи до 15. V. 1919.

1. Вступ. У. Г. А. по березневій катастрофі не змогла в короткому часі подвигнутися. Вона стала пасивно дивитися на те, що роблять, чи задумують робити Поляки, доки не прийшов поновний удар, ще сильніший за березневий, що властиво остаточно вирішив українсько-польську війну у користь Поляків. А що поновний удар наступить, це можна було передбачити; відомости про армію Галера, та про скріплювання інших польських частин приходили часто; тому Начальна Команда, як і Уряд і Укр. Нац. Рада, та вся українська суспільність, якщо хотіли обоборонити свою державу, повинні були напружити всі сили в тому напрямі, щоби фронт і Армія були як найсильніші. Клич: „Все для фронту й Армії“ повинен був стати наказом і проґрамою у всіх починаннях так уряду, як і партій, установ та цілої суспільности. Але так не сталося; про будучність майже ніхто не думав. Фронтом мало журився уряд, а політичні партії, установи та загал української суспільности ним майже не цікавилися. Тому прийшла катастрофа.

Інакше було у Поляків. У них не тільки уряд і начальна команда думали про вояка, фронт та корисне закінчення війни; у них найшлися поодинокі люди, ґрупи, партії й установи, які все цікавилися фронтом та ходом операцій і в разі потреби порушували всі пружини, щоби або поправити ситуацію, або щоби прискорити корисний для них вислід війни. На цьому місці хочу вказати тільки на постанови першого пол. сойму, та на заходи деяких польських уґрупувань, що мали поважний вплив на хід подій на українсько-польському фронті. Справу українсько-польської війни в Галичині порушила в першім польськім законодатнім соймі (скликанім в лютім. 1919 р.) народова демократія (ендеція). І вже на 7. засіданню дня 26. II. 1919 р. ухвалив сойм значною більшістю голосів внесок посла Адама і тов. з 25. II., в справі помочі для Львова, що звучав так: „Wzywa się rząd, aby bezzwłocznie poczynił jak najenergiczniejsze zarządzenia przez wydatne wzmocnienie załogi miasta Lwowa posiłkami i amunicją, celem skutecznego odparcia wroga i spacyfikowania zalanej bolszewizmem ukraińskim części kraju“. (Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń Sejmu Ustawod., 273).

Цей внесок мав на ціли не тільки спонукати уряд до сильнішої акції проти Українців, але передовсім мав показати перед світом, що український рух — це більшовизм, а через те здобути апробату та поміч цього світа у военній акції проти Української Армії.

Другим разом, коли надійшла до Варшави вістка про успіхи української березневої офензиви, та про те, що Львів відтятий, сойм знову приняв наглий внесок послів: Адама, Скарбка й тов. в справі помочі для Львова (тамже, стор. 682—683).

Сойм забрав голос в справі українсько-польської війни ще третий раз, про що згадуємо в слідуючім уступі.

2. Повстання пляну польської травневої офензиви. Плян польської травневої офензиви мав зродитися в половині березня, саме тоді, коли Івашкевич робив останні приготування до знищення здобутків української офензиви. Іменно 16. III. предложив шеф польського ґенерального штабу меморіял про використання військ Галера; польська начальна команда приготовляла цю офензиву на травень, хоч вигляди на скоре прибуття військ ґен. Йосифа Галера з Франції до Польщі були ще дуже сумнівні. Але ґенеральний штаб став думати над плянами тієї офензиви; в половині квітня задумували використати до неї 4 дивізії Галера в 2 ґрупах по дві дивізії; одна ґрупа мала наступати від сторони Замостя й Грубешова, а друга ґрупа від сторони Ярослава й Перемишля. (Hupert: „Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia w r. 1919“, стор. 31 і 40).

Спочатку ці пляни офензиви проти У. Г. А. розбивалися о спротив держав Антанти, які узалежнили армію Галера від диспозиций ґен. Фоша, а ці диспозиції заборонювали їй всякої акції на терені Східної Галичини, що комплікувало Полякам всі пляни. Але вкінці вдалося їм дістати дозвіл на ужиття принайменше двох дивізій і то тільки на Волині. (Hupert: „Zajęcie Małopolski“ 40).

Остаточно, як це дальше побачимо, плян офензиви став можливим до переведення щойно з хвилиною прибуття до Польщі частин армії Галера, що здійснилося в третій декаді квітня 1919 р.; тоді то, 30. квітня, повстала докладна диспозиція операцій. Заки тією диспозицією займемося, мусимо зазначити, що невдача українських військ в березні, яка сталася внаслідок нерозумно поведеної акції, заохотила Поляків до операцій, які мали на цілі цілковите викинення українських військ з Галичини. Авторови цих стрічок здається, що перед березневою невдачею польська начальна команда цінила Українську Галицьку Армію значно вище й не думала тоді про можливість викинення У. Г. А. з Галичини навіть при помочі армії Галера. Щойно наглядне невміння деяких командантів У. Г. А. задержати побіду, що по хвилевій натузі, майже сама приходила до рук, показало польському ґенеральному штабови, що такого противника зможе легко знищити й витиснути з Галичини.

Офензиви в Галичині домагався польський сойм. Дня 11. квітня 1919 р., на 30. засіданню ухвалив наглий внесок ендецьких послів: Адама, Дубановича, Ґломбінського, Скарбка й тов. в справі підсилення галицького фронту, що звучав дослівно так: „Zważywszy, że sytuacja wojsko-

wa w Galicji wschodniej, mimo jednomyślnej uchwały Sejmu z dnia 25. lutego r. b. dotychczas nie doznała istotnej poprawy, podpisani wnoszą: Sejm wzywa Rząd ponownie i Nacz. D-two, aby dla przeprowadzenia stanowczego zwrotu na froncie galicyjskim, a w szczególności dla skutecznego odwrócenia od miasta Lwowa grozy ciągłego ostrzeliwania i niebezpieczeństwa ponownej inwazji ukraińskiej, skierowały w najbliższym czasie na ten front nowe i odpowiednio poważne siły".

Цей внесок умотивовували на тайнім засіданню, яке зараз на внесок Ґломбінського й Скарбка заряджено. В часі цього тайного засідання, з якого звіту не подано друком, промовляли за цим внеском: Скарбек, Баґіньскі, Адам, Морачевскі, Домбскі й міністер військових справ Лєсьнєвскі. (Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń Sejmu Ustawod. st. XXX/113—114).

Ця постанова сойму, як подає Гуперт, відповідала замірам польської начальної команди („Zajęcie Małopolski"... 31), а тому можна думати, що її ухвалено по порозумінню з нею.

Дальше Гуперт пише, що офензиви домагалися політичні справи; подає, що Українці дуже старалися, щоби Рада Амбасадорів вмішалася в українсько-польську війну, та що підтримували їх в цьому дуже заграничні капіталісти, що мали нафтові терени в Галичині, а які мали всюди величезні впливи. „Тільки" — пише він — „заняття нафтового басейну, й скоре покінчення боїв, могло усунути напасти з тієї сторони" (тамже, ст. 5—6).

Які би мотиви цеї офензиви не подавано, одно є певне, що слабість У. Г. А., яку вона виявила в березні, була одною, а прибуття до Польщі добре вишколеної й виряджeної армії Галєра, другою найважнішою причиною польської травневої офензиви.

Опрацювання подрібного пляну задуманої офензиви доручила польська начальна команда дня 22. квітня ґен. Йосифови Галєрови, який прибув до Варшави попереднього дня. Плян операцій мав бути так уложений, щоби польські війська осягнули получення з Румунією. А що польський ґенеральний штаб числився тоді з дальшими труднощами зі сторони Антанти, то начальну команду в Східній Галичині мав обняти Пілсудський, а Галєром мав послугуватися тільки на Волині. Але в цьому випадку осягнення получення з Румунією ставалося сумнівним. Тому польська начальна команда, не хотячи передвчасно відслонювати перед Антантою своїх плянів, отягалася майже до останньої хвилі з відданням команди в Східній Галичині ґен. Галєрови, числячи на те, що евентуальні спротиви дипльоматії прийдуть запізно. В польськім штабі рахували на успішний а передусім дуже скорий перебіг офензиви, а до такої думки причинювалися також найсвіжіші відомости про побіди більшовиків над Українцями на Волині, та відомости про упадок духа й про розклад українських військ в Галичині. (Hupert: „Zajęcie Małopolski"... 40—41).

Остаточний плян офензиви випрацював ґен. Йосиф Галєр дуже скоро, використовуючи до нього дотогочасні пляни Нач. Довудзтва. Цей плян, предложений Нач. Довудзтву, зістав принятий тим же Довудзтвом з малою зміною у виданій ним 30. квітня (1919. р.), „Диспозиції", про яку мова буде дальше. (Гуперт, тамже).

3. Події на рудецькім відтинку від 18. до 28. III. 1919. р. Коли таке задумували й плянували Поляки у звязи з неуспіхом української офензиви, події на рудецькім відтинку представлялися так: У хвилині, коли частини Івашкевича, випираючи українські відділи на північ і на полудне від залізничого шляху Львів-Перемишль доходили 18. III. до Городка і вдаряли на зади „Ґрупи Городок", то ця ґрупа, а передовсім „Дніпровська Гарматна Бриґада" стала відступати на полудне. Обози й батерії тієї бриґади відійшли аж до Рудок, викликуючи переполох та заколот серед Українців, а радість у місцевих Поляків. Автор брошури: „Rudki pod okupacją ruską" пише у звязку з тією подією таке: „Noc z 18. na 19. III.

Гості на Шевченківськім концерті У. С. С. в Рудниках 1917.

spędzilismy w oczekiwaniu wypadków pomyślnych dla nas (себ-то для Поляків — І. К.). Ruch po drogach niezwykły. Rabunki i rewizje. Wojsko z Hoszan cofnęło się do Rudek. Pełno wszędzie koni, wozów, armat... Żyliśmy wiarą, że w dniu św. Józefa nastąpi zmiana"... (стор. 21).

Та тимчасом українські частини, що находилися на полудне від залізничого шляху Львів-Перемишль, задержалися, як подало ситуаційне звідомлення українського ґенерального штабу з 19. III., на лінії: Поріче Ґрунтове — Угерці Незабитівські — узгіря на полудне від Годвишні — Путятичі — Никловичі і Заріче на полудне від Судової Вишні, а тому батерії й обози відїхали з Рудок ближче фронту. І автор згаданої вище брошури писав: „Ukraińcy wrócili do równowagi, a urzędy spakawane do ucieczki rozpakowały się znowu. Pogotowie jednak trwa w dalszym ciągu" й додає, що українська влада наказала арештувати 2 рудецьких Поляків, які вже варили зупу для сподіваних польських леґіоністів (тамже).

Згадану вище лінію фронту обсадили тільки чотири курені, які творили й надалі, І. ґрупу 8. Самбірської Бриґади" (званою також „Ґрупою Гофмана" або „Ґрупою Рудки"), в цей спосіб: І. курінь пор. Тарнавського, скріплений останками з розвязаного III. куреня сот. Ліськевича, заняв відтинок від Никлович до Путятич включно; на право від нього через Добряни аж до Долинян (?) виключно, якийсь курінь пор. Лукіянова, що десь тоді там зявився; Долиняни (?), Ебенав і Угерці Незабитівські заняв II. курінь сот. Станіміра, а Нойгоф і Мальованку обсадив курінь пор. Ліщинського. IV. курінь У. С. С. пор. Струця, який зістав розбитчй в часі наступу на Довгомостика дня 17. II., находився в запасі і орґанізувався наново. Інші курені Бриґади У. С. С., що зістали відрізані від рудецького відтинка й цілої ударної ґрупи, та находилися на північ від залізничого шляху Львів — Перемишль, відійшли в розпорядження Начальної Команди. А курені: чет. Голинського й пор. Левицького відійшли до своїх ґруп[1]). Що сталося з 24. курінем чет. Ясінчука, не знаємо.

Задачею ґрупи Конаржевського, яка спільно з ґрупою Александровича розбила була українські частини на відтинку Судова Вишня — Городок Ягайл., було не тільки привернути залізниче получення Львова з Перемишлем, але також мала вона забезпечити цей шлях від обстрілу. Тому Конаржевський старався відсунути частини „Ґрупи Гофмана" як найдальше від залізничого шляху й тому кілька днів робив сильні наступи на ґрупу, передусім на відтинку Добряни — Угерці Незабитівські, але без успіхів. Ситуаційні звідомлення Українського Ґенерального Штабу подають про ці наступи такі відомости:

Звідомлення з 20. III. 1919. „...Між Городком а Судовою Вишнею відперто ворожий наступ на лінії Путячичі — Добряни...";

звідомлення з 22. III. 1919. „...На південний захід від Городка: Поляки наступали на Добряни й Годвишню, були одначе кріваво відбиті...";

звідомлення з 23. III. 1919. „...На південний захід від Городка в протягу минувшої ночи ударили Поляки більшими силами на Добряни, одначе після завзятого бою відкинуто їх на давні їхні становища, при чому вони потерпіли великі втрати. Богато Поляків потопилося в болотах...";

звідомлення з 24. III. 1919. „...Польський наступ на Угерці Незабитівські, на південний захід від Городка... відбито з кровавими стратами для ворога..".

Гуперт за ці наступи не згадує; може це для того, що вони були для Поляків безуспішні й не змінили ситуації. Тільки раз зазначує, що ґрупа Конаржевського відперла сильні українські наступи з Добрян (дати не подає), при чому польський курінь втратив 24 людей, мимо того, що 20 полонених втікло з українського полону й вернуло до своєї частини. Дальше пише Гуперт, що частини ґрупи Конаржевського в Ебенав находилися в сильнім огні української артилерії. („Walki...", 233).

АНАТОЛЬ КУРДИДИК

НАС БУЛО СІМ

Гей, де ви всі, старі друзяки зброї
(так часом хочу викути ці дні...)
— чи ви такі, як в ту епоху боїв,
чи вже вам скрані припорошив сніг?
Де ви? Живі, чи вже по тому боці?
(а стільки в мене запитів до вас
і в ті морозні, ясні й довгі ночі
болить на згадку днів тих голова...).
Нас було сім: десятник Деревянко,
Прозора, Війло, Струнів Гринь і Крєт
і той такий (вже прізвище забув) Іванко
і я — сміхун найменший, бо... поет.
Котилися пробої, грім і грохіт
шалів по степу партизанський гул,
з нас кожний мав зимовий похід,
по Жмеринок десять і по пять Бірзул...
Сьогодні тямлю: Той пішов у вечір
і не вернувся (знаєте той ліс?)
а той дістав шрапнелі приск у плечі
і залишився десь там у селі —
і тямлю ліс у пеклі вогневому,
де всю команду крили ми грудьми
і де Прозора з камяного злому
з розбитим лобом злетів у комиші —
і Крета там, на тім розбитім возі,
що з тифу почорнів на тлань —
і Деревянка ноги відморозив
і лахи в нього кров пересякла...
А де Іванко? Цеж тоді в долині
пішов по воду вирвою в яру,
а з боку коні (тямлю це до нині:
бліді обличчя і шаблі в гору —).
Де нині всі ви? Всі бойкі, крилаті,
стрункі і юні, буйні ніби сміх,
що могли скелю на плечах підняти
і розмісити в руках кремізних?
...Нині сиджу в морозні, ясні ночі
і вяжу думи: Ви живі чи ні?
— і чую скло побите дивно в оці
і маю в серці щось таке, як ніж...

Холодний Яр говорить

Написав *Юрій Горліс-Горський.*

(Продовження)

В таборі „поет“, роблячи наївну міну, виправдувався, що він боявся, що будуть лаяти його і через те записував потайки — звичайно... „для історії“...

При детальному обшуці знайшли заховану в закаблукові чобота полотняну посвідку:

„Совершенно секретно“ „удостоверяється, что пред'явітель сего т. Ніколаєв єсть действітельно секретний сотруднік Особого отдєла 1-ой конной арміі, отдєла борьби с політіческім бандітізмом. Всєм орґанам Чека і Особим отдєлам воінскіх частей, в случає обращенія т. Ніколаєва — предлаґается оказивать єму всемерное содействіе“.

Начальнік Особого отдєла 1 к. арміі (підпис).

Після відповідного допиту, „поет“ під вечір повис на дубі „трьох комісарів“.

В ночі, поблизу нашого табору, розляглася у лісі стрілянина. Приготовилися до бою. Бугай, який пішов на розвідку, привів з собою ґрупу лісовиків, яка з Бовтиша прийшла на зєднання з нами.

Виявилося, що вона в темноті у лісі зустрілася з ґрупою баландинських хлопців, які не знали наших паролів і вступили з ними в бій. Обійшлося на щастя без жертв.

На другий день весь табор перенісся в урочище Кучургани, частину лісу, яка своїми горами і ярами вкритими густим зрубом нагадувала околиці Холодного Яру. Оповістили лісника про „зміну адреси“.

На слідуючий ранок прийшов з Холодного Яру Чорнота з двома козаками.

Побачивши мене, Андрій остовбурів. Потім обхопивши, мало не задушив в своїх медвежих обіймах.

Був той самий. Кубанка, черкеска, срібний кінджал і шабля... З жалем згадую свої, які попали в руки ворога під Капитанівкою.

Андрій потішуючо поплескав по плечі.

— Нічого, Юрку, достанем... і коня для тебе маю доброго. (Мій „Абрек“ окалічів, коли врятуваний ним від смерті Гриб нагодував його на радощах через міру ячменем). Я „там“ побував вже після того. Христа над хлопцями поставив, хлопця, який тоді „товаришів“ привів на лісничівку — повішав... За тебе мстив, а ти — живий... Андрій передав Отаманенкові і Кваші наказ від отамана Деркача.

Штаб Холодного Яру постановив переходити до активної роботи. Почавши з дрібних нападів на ворожі осередки — запалити вогонь великого повстання на Чернигівщині. Досягнуто відповідне порозуміння з ватажками Черкаського повіту і Задніпровя. Приходили звязки з Звенигородщини і з Херсонщини. Від Українського Уряду приходив Красовський. Червона армія витратила багато сил на українсько-польському фронті. Вранґель посувається вверх по Дніпрі. Треба бути готовими до боротьби ще й з цим ворогом. Рішено, що як би Вранґель раніше від українського війська заняв нашу місцевість — залишатись в лісах і не ослаблювати боєвої готовості. Як білі захочуть, щоби здати їм зброю — вступати в боротьбу. Події насуваються.

Через три дні вночі ґрупа Холодноярців робить напад на Олександрівку.

В цю саму ніч Кваша і Отаманенко мають зробити по цей бік залізниці напад на три пункти і зруйнувати часть залізниці.

Занявши Олександрівку. Холодноярці перейдуть теж на цей бік і приєднавши до себе цю ґрупу — разом повернуться до Холодного Яру.

Після наради Андрій йшов з лісу до табору зі мною.

— Ну, Юрку, я ввечорі назад. Ти теж підеш зі мною. Завтра в ночі „в Отамановій долині“ під Мельниками збирається братня з усіх Холодноярських сіл. Буде кілька тисяч люда. Це поки-що пробна збірка і нарада. Розмітимо наново куріні і сотні. Там будеш потрібніший.

Під вечір ми з Чорнотою і двома козаками вирушили до Холодного Яру.

Перейшовши ліс вздовж Камянської дороги, вийшли на поле. Йшли межами між дозріваючими хлібами. Зліва, зовсім близько засвітилися вікна с. Юрчихи.

Йшли обережно, бо це село, недалеко від Камянки, було улюбленим місцем постою карного загону Лопати.

Місцеві грабіжники й конокради під проводом, теж місцевого, злодійського „батька“, що став вірним слугою Чека — були для нас небезпечніщі від червоних частин.

З села доносилися пяні викрики і пісні. „Карателі“ — розважалися.

Виходимо на горб і оглядаємо місцевісць.

За Юрчихою світилася Камянка, до якої не було більше чотирьох кільометрів. Правіше простяглася довга смуга світел с. Косарки. Коло неї маємо переходити.

Спускаємося в балку і виходимо нею на луги. Хлопці пильно розглядаються, щоби не зблудити з напрямку на брід через річку. Через якийсь час, лігши в лозах, оглядаємо і „обслухуємо“ протилежний беріг.

Чорнота сідає і починає стягати чоботи.

— Цікаво, чи скоро „товаріщі“ здогадаються засідку тут зробити. Через цей брід все сполучення наше через залізницю йде... Взявши чоботи в зуби, а в руки револьвери та ґранати, по черзі, тихо ступаючи в воду, переходимо на другий бік. Збільшивши ще чуйність, посуваємося вперед до залізниці, по якій ходили в ночі патрулі залізничої охорони.

В кількадесятьох кроках замаячіли телеґрафічні стовпи. Лягаємо в житі і оглядаємо лінію.

Почувся шум наближаючогося зі сторони Знамянки потягу.

Із за горбка висунулося світло паровозу.

В „теплушках“ гамір пісні.

Переважають сумні українські мотиви.

Андрій зітхнув.

Коли червоне світло на останньому ваґоні віддалилося, переходимо через залізницю.

Полями між Косарами й Новою Осотою, беремо напрямок на Грушківку.

Після півночі спускаємося з гори в село недалеко лісу. На вулиці, якою йдем, мертва тиша.

— Хто?! — розлягається оклик невидного вартового.

— Дуб! — відповідає Чорнота.

— Чорний Яр! Це ти Андрію?

— Я. Вилізайте но на дорогу.

З поміж дерев на окопі вискакують три чоловіки з рушницями і наближаються до нас.

— Свят-свят! Залізняк! — скрикує один із вартових, приглянувшися в темноті до мого обличчя.

— Вернувся з того світу... За Холодним Яром зіскучився... Задоволено буркнув Чорнота.

— А що ж наш, Зінкевич, чи правда, що загинув?

— Не знаю, хлопці. Ми були разом в одиничному корпусі Єлісаветської тюрми, ізольовані один від одного. Мене в ночі повели розстрілювати на пустарі, незвязаного, і я висмикнув їм з рук. Ми оба числилися за Будьоновським Особотдєлом — один вирок мусів бути. Як раніш його від мене забрали, то видно вбили, і як після мене брали — то напевно вже звязали. Хлопці сумно схилили голови.

— А мати його не хоче вірити, що загинув. Живий — каже — Гнат і тільки. Сни їй такі сняться...

Чорнота позіхнув.

— Друґим разом собі побалакаєте. Тепер давайте нам їсти і десь заснути трохи до світу.

— Ходіть до мене. — Запропонував один, — в клуні свіже сіно — кращої постелі не може бути.

Поївши сала з зеленим часником, лягаємо спати.

Раненько, поснідавши, занурюємося в гущавину Холодноярського лісу.

Завертаємо понад Холодним Яром на Мельничанські хуторі. Величава тиша й темнозелена безодня Яру робить враження сильніше від зимового.

Отамана Деркача на хуторах не застали. Пішов з Ханенком і ще кількома хлопцями у село.

* * *

В лозах на Чучупаковій леваді, розляглися на траві кільканадцять чоловіка бурлаків і місцевих повстанців. Отаман лежач горілиць, а на ньому верхи сиділа маленька Ліла і щось жваво оповідала. Зустріли нас весело, тим більш, що всі присутні були переконані що мене нема вже на цім світі.

Міцно стискають руку Олекса та Семен Чучупаки, Ганна Ерестівна, Деркач, Ханенко, Кононенко й інші.

Ліда, з якою ми колись горячо приятелювали, якийсь час недовірливо дивиться на мене в іншому одягові, потім обіймає за ноги і тягнеться на руки.

Сівши в кружок на траві ділимося новинами.

Ганна була з Лідою у Києві, коли його займало польське і українське військо. Під час відвороту залишила місто. До Фастова добралася з обозом якоїсь польської частини. Оповідала свої враження.

Всіх приємно здивувало, що українські частини, які були в Києві, мали із анґлійського сукна військові однострої з пагонами й відзнаки на петлицях. Майже всі присутні були минулого року в Українській Армії, коли на фронті, старшини і козаки носили „однострої“ згідно зі смаком та поглядами командірів частин, а то й своїми власними, без усяких ранґових відзнак.

Увагу притягнуло оповідання Ханенка, що повернувся недавно із звязкової поїздки за фронт, про його розмову з „дідусем“ Омельяновичом-Павленком.

Було якось дійсно дивно, що „дідуся“ тепер величають не отаманом, а ґенералом, а він до Ханенка звертався: „пане поручнику“.

На леваду прийшов старий Чучупака із Чучупачихою.

Стару трудно упізнати так пригнобила і знищила її смерть синів. Обличчя бліде. Руки і голос дріжать.

— Дітки, чи обідати до хати підете, чи може сюди най дівчата принесуть?

Більшість погодилася обідати на вільному повітрі.

Кілька дівчат, що помагали Чучупачисі варити обід, принесли на леваду горшки з борщем та макітри з варениками.

Після обіду надійшло ще кільканадцять чоловік. Прийшов бувший коцурівський командант куріня та член „ревкому“ Юхим Ільченко, чигиринець — старшина Хвещук, бувший курінний Запоріжської Січі Ковальцов (Орлик), Василенко, Заяць і др.

Під вечір вирушаємо всі на Отаманову долину. Піднявшись на високу гору над селом, заходимо на цвинтар. Могила Василя Чучупаки гарно прибрана муравою й квітами. Постоявши хвилю коло неї, йдемо далі.

Вже темніло, коли ми прийшли над глибоку круглу долину. На схилах її темніли плями поодиноких дерев. Спускаємося трохи вниз і розташовуємося під високою могилою, що стояла на уступі. Через півгодини на горі розлігся свист: зпочатку короткий, потім протяжний. Семен Чучупака відповів тим самим свистом.

Із за обрію виткнулася довга валка людей. То йшли Медведівчани. За кілька хвилин, з протилежної сторони засвистали Лубенчани. Надійшли Мельничани. До одинацятої години вся долина заповнилася озброєними людьми. Зібрався активніший повстанський елемент із Медведівки, Мельників, Грушківки, Лубенець, Замятниці, Го-

ловківки, Івковець, Новоселиці, Полуднієвки, Янівки, Матвієвки, Худолієвки, Трушівець.

Мамай привів Шабельники, Боровицю, Погорільці та Мудрівку.

Ґрупа Суботовців прибула під командою Левадного. Від недавньої ворожнечі двох „республик“ не було вже й сліду.

Всі ґрупи трималися по селах відповідаючи за свій склад. Ніхто чужий, або й свій, до якого не було повного довірря, — не міг попасти в Отаманову долину. За обрієм долина була оточена низкою вартових.

До штабу коло могили зібралися ватажки окремих ґруп.

По короткій нараді Деркач піднявся на могилу. Сильним голосом з'ясував загальне положення. Червоні осягнувши хвилеву перемогу на західньому фронті спішаться із „приведенням“ до порядку запілля. Підсилено здирають развьорстку. Переводять мобілізацію і відсилають забраних Українців до Сибіру та Середньої Азії. На півдні успішно розвивається наступ війська Вранґеля. Положення на українсько-большевицькому фронті що хвилі може змінитися. Буде залежати від того, чи зможе Україна вдарити по ворогові своїми повстанчими силами. Наближається рішаюча хвиля боротьби. Холодний Яр мусить підносити зброю.

З юрби виступило кілька промовців.

На мобілізацію не підем. Як гинути — то захищаючи свої хати, а не московські інтереси в Азії. Ворогові не піддамося. Хліба йому не дамо. Треба готовитися до боротьби. Най штаб Холодного Яру переводить підготовчу орґанізацію, — підемо всі. Треба лише до широкого виступу виграти трохи часу, бо поспіли жнива. Зібрати хліб — і за зброю!

Зібравши знову ватажків, отаман на швидку руку „переводить реорґанізацію“ за вказівками, що їх привіз Ханенко із за фронту.

Бувший полк Холодного Яру переформовується в бриґаду, трьох-курінного складу.

1-ий курінь складається із ближчих до Холодного Яру сіл. Він буде основним ядром збройних сил. Покищо, до розширення операцій, командує ним сам Деркач, а штаб його є одночасно і штабом бриґади. Має у свому складі три піші сотні, кінну і кулеметну. Першою сотнею командує сотник Василенко. Другою сотник Вишневецький. Третьою сотник Темний. Кіннотою командує Чорнота. Кулеметами Левадний. Я дістаю наказ приступити до виповнення обовязків курінного осаула (фактично — ад'ютанта).

2-ий курінь — Дніпрове побережжа з Мамаєм. 3-ий — села із за залізниці, які на цьому зібранні представлені не були. Села мусять поспішити з жнивами і готовитися до повстання.

Гуртки тихо покидали долину поблискуючи під місяцем зброєю. Коло сотні хлопців з ріжних сіл та всі „бурлаки“, зарання попереджені отаманом, залишилися і пішли доночовувати до Мельників.

Отаман, Чорнота, Ільченко, Семен Чучупака, Левадний, Василенко і я, повернувшись світанком до села, сідаєм в одній із хат за мапу. Обговорюєм деталі пляну сьогодняшнього нічного нападу на Олександрівку. Ціль операції проста і практична. Треба зробити для бриґади запас цукру, солі, сірників. Все це є в Олександрівській цукроварні та двох „госбазах“ у містечку. Цими днями до каси цукроварні привезено вісім міліонів карбованців, які теж нам здадуться. Караульна рота та міліція — дадуть пару кулеметів і чимало набоїв.

Коли червоні не будуть знати хто зробив напад, то він не притягне їх уваги до Холодного Яру. Після нападу перейдем на один день за залізницю і повернемося зробивши обманний маневр відходу на Херсонщину. Сьогодняж в ночі, ґрупа наших хлопців із Бондурівського лісу зіпсує залізницю між мостами на річці Косарці та Осотяпці і перейде до холодноярського лісу. Це забезпечить нас від бронепотягів з боку Камянки. Кваша з половиною останніх людей одночасно зіпсує залізницю з протилежного боку, між Олександрівкою та Малими Бірками. Отаманенко з рештою зробить напад на с. Великі Бірки і налякає звідти продовольчий загін. Виповнивши свої завдання, ідуть на з'єднання з нами до лісу „Нерубай“.

На слідуючу ніч перейдем назад через залізницю під Соснівкою і на Цвітну, Любомирку, Матвієвку — вертаємо до Холодного Яру.

(Далі буде).

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

† Сотник У. Г. А. **Михайло Федик**

Уроджений дня 8. березня 1890 року в Кліцьку, коло Комарна, повіт Рудки, помер 1. січня 1934 року на Соловках.

Від 1. листопада 1918 року боровся на українськім фронті як командант ґрупи Негрибка, а потім командант відділів, які стояли під Новим Містом, Нижанковичами і Добромилем, опісля командант III-ої ґрупи Глибока, яка входила в склад VIII-ої Самбірської Бриґади. Незвичайно чесний чоловік, з золотим серцем зєднав собі як командант ґрупи у всіх старшин та стрільців велике довіря та пошану. Його становиско як команданта ґрупи лучило в собі віру в нашу непобідимість та кращу долю для народу.

В травні 1919 року переходить з Гірською Бриґадою на Чехословаччину та тут в таборі в Німецькому Яблінному своєю чеснотою та розумом здобуває собі пошану тих, котрі його не знали. Опікувався всіми стрільцями та давав їм раду та розраду.

В 1921 році назначено його командантом українського робітничого відділу в Празі, на котрій то посаді перебував до року 1924., слухаючи в тім часі викладів з фільозофії на університеті Карла

Бл. п. Михайло Федик, сотник УГА.

та продовжуючи у приватних учителів знання французької мови.

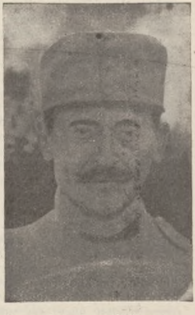
Не можучи леґальною дорогою дістатися на Велику Україну та стрінутися з рішучою відмовою радника Совітської Місії в Празі Калюжного, шукає дороги окружної, щоби лише там дістатися та бути помічним нашому народові в його горю та злиднях, щоби постояти за ним та хоронити його душу перед червоним заливом. За свої національні думки засуджений на 5 років тюрми був засланий на Соловки, звідки більше не вернув.

Хай Тобі, мій Команданте, земля буде легкою!

З. Й. П.

Сотник У. Г. А. Володимир Гойванович

Уродився 1882 р. в Милятині, Камянецького повіту, де його батько був парохом. Ходив до академічної ґімназії у Львові і покінчив в ній науку в 1902 р. Потім відбув однорічну військову службу при тяжкій артилерії в Перемишлі. По війську записався на університ у Львові на фільозофічний виділ. Любив спів та музику і багато часу посвячував тій ділянці: підбирав ноти, компонував, дириґував і як такий був свого часу широко і симпатично знаний. Якийсь час був головою Львівського Співацького Т-ва „Бандурист". — По скінченню фільозофії в р. 1914 обняв посаду в українській приватній ґімназії в Долині, звідки покликали його як резервового старшину при першій мобілізації до війська. Служив цілий час війни в твердині Поля, де набрався тяжкого ревматизму. По розпаді Австрії вернув до Галичини калікою, що ледви з палицями в руках міг пройти через хату. — Перші дні листопада 1918 р. застають Його в с. Ульгівок, в Угнівщині, де його жінка бл. п. Ольга з Артимовичів була учителькою. — Тут разом з шваґром підхор. Василем Артимовичем орґанізують сильну міліцію, що несе не лише охорону села, але також займає на Холмщині с. Жерники, де містилася добре загосподарована авст. господарська військова команда і вивозить ті маґазини з початку до с. Ульгівка, а потім до м. Угнова для українського війська. — В половині грудня 1918 р. підлічивши трохи ревматизм, куляючи, переїздить до Угнова, де стає комендантом „Стаційної Команди У. В. в Угнові". Як один з найстарших віком, побіч сотника Володимира Стафіняка, старшин в грядучі в той час великі дні на відтинку Угнова. — По уступленню з Угнова українських військ служить молодшим, де треба радою і повагою обіймає команду Булавної Сотні IX. Угнівської Бриґади і ділить долю тої частини аж до часів реорґанізації тої бриґади в „Червоний Галицький Стрілецький Полк ч. 4", коли то в перших днях квітня 1920 р. приділено його до Запасового Коша II. Бриґади Ч. У. Г. А. — Знайшовшися з ними незабаром в полоні в Фридрихівці коло Проскурова, захорів там на тиф, що його щадив в часі зимових місяців і помер там 29. травня 1919 р. — Подібна доля незабаром по смерти сотника Гойвановича стрінула його дружину бл. п. Ольгу з Атимовичів, що разом з двома малими дітьми від Унова аж до Фридрихівки товаришила по волі і неволі свому мумеви. Набравшись тифу у Фридрихівці, померла вона разом з молодшою дитиною в шпиталі в Сокалі. З цілої родини остав лиш один син Мирослав, що у великі дні 1919 і 1920 року, як наймолодший шістьлітний „вістун" IX. Угнівської Бриґади переїхав її шляхом слави від Угнова аж до Чечільника, а вертав до дому вже круглим сиротою через Фридрихівку...

Бл. п. Володимир Гойванович, сотник УГА.

Вічна память поляглим борцям!

Подав **Др. С. Б.**

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

Лакуста С. Др. Андрій Чайковський: Чорні рядки. Львів 1930. „Самостійна Думка". Чернівці 1931, ч. 4, ст. 24.

Реценз. замітка.

Лакуста С. Ґен. Всеволод Петрів. Спомини. Чч. I—III. Львів. „Самостійна Думка". Чернівці 1931, ч. 3, ст. 23—24.

Реценз. замітка.

Лакуста Святослав. Микола Галаган: З моїх споминів. Чч. I—III. Львів. „Самостійна Думка". Чернівці 1931, ч. 2, ст. 23—24.

Лакуста С. Олена Степанів: На передодні великих

Реценз. замітка.

подій. Львів. „Самостійна Думка". Чернівці 1931, ч. 4, ст. 22—23.

Реценз. замітка.

Лантух С. Ф. На „ковбасі". Оповідання Кубанця. "Літопис Черв. Калини", Львів 1931, ч. 11, ст. 11—14.

На змійковім бальоні. Побутове.

Л. В. Др. Лука Мишуга. Його життя і діяльність. Кал. Сирітського Дому на 1924 р. Філядельфія Па. 8° в. ст. 101—106.

Л. В. Юрко Васильович Отмарштейн, полк. ґен. штабу Армії УНР, люто забитий в ніч з 2 на 3 травня. „Укр. Сурмач". Каліш—Щипіорно. Ф°. 1922, ч. 3, ст. 7.

Некр., біоґраф. дані.

Львів в перших днях листопада 1918 р. З дневника УСС Дмитра Кренжаловського. „Стрілець". Камянець под. 1919, ч. 89, ст. 1—3.

Левицький Кость др. Великий зрив. (До історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів). Львів 1931. 8°, ст. 152.

Військові чинности під політ. кутом зору. З портретами.

Левицький Кость др. Історія визвольних змагань Галицьких Українців з часу світової війни 1914—1918. З ілюстраціями, на підставі споминів і документів. Ч. 1. 1929. Львів. 8°, ст. 1—288; Ч. 2. Львів 1929. 8°, ст. 289—496+4; Ч. 3. Львів. 8°, ст. 497—776+4.

Богато матеріялів до історії війська, освітлення політичне.

Левицький Кость др. Наші визвольні змагання в часі світової війни 1914—1916. (Причинок до матеріялів). „Крівавого Року". Альманах. Відень 1917. 8°, ст. 17—26.

Політичне тло, на якім снувалася справа леґіонів УСС.

Левицький Кость др. Перед роком. (Статті і оповідання наочних свідків про переворот в Галичині і борби українців з поляками в падолисті 1918). Кал. Канадійського Українця на 1920 р. Вінніпеґ Ман. 8°, ст. 191—192.

Передрук з „Укр. Прапора". Відень.

Левицький Кость др. Перші дні нашої державности. (Спомини). „Укр. Прапор". Відень 1923, ч. 44.

1—8. XI. 1918. Дм. Вітовський, Гр. Коссак, Ос. Букшований, Гнат Стефанів.

Левицький Кость др. Українські Січові Стрільці для рідного народу. „УСС в Карпатах". Збірник. Відень 1915, м. 8°, ст. 5—7.

Українське Стрілецтво як прояв спільної політичної народної думки.

Левицький Микола суд пор. На передодні 31-го жовтня 1918 р. у Львові. „Стрілець". Камянець под. 1919, ч. 90, ст. 1—2.

Левицький Осип. Галицька Армія на Великій Україні. (Спомини з часу від липня до грудня 1919 р.). Українські мемуари. Відень 1921. 16°, ст. 194.

Рецензія на цю працю, див.: „Книжка", Станиславів 1921, ч. 3, ст. 57—58.

Лев Іван Савойка. „Укр. Голос". Перемишль 1920, ч. 20, ст. 3.

† VII. 1919. Некрольоґ.

Лев Мікош. „Літопис Черв. Кал." Львів 1931, ч. 4, ст. 23.

Дес. УСС і УГА. Некрольоґ. З порт.

Левченко. Козаччина (іст. нарис). Полтава 1917. Вид. „Полтав. Спілки Споживч. Товариств".

Леонід Наркізович Дороцінковський. „Тризуб". Париж 1932. 8°, ч. 7, ст. 20.

Повідомлення про смерть. Уряд. АУНР.

Леонтович Володимир. Спомини утікача. Берлін 1922. 16°, ст. 154.

В. Україна 1918—1921. Є дещо і про воєнні події.

Лепкий Л. В річницю смерти полк. Дмитра Вітовського. (8 липня 1919). „Літопис Черв. Кал.". Львів 1930, 4°, ч. 7—8, ст. 3—4.

Короткий огляд життя і діяльности. З порт. і ґруповою знимкою.

Лепкий Л. Осінь 1918 р. Календар Черв. Калини на 1927. Львів 1926. 8°, ст. 85—98.

Подорож до Камянця под. і враження від свята відкриття університету.

Лепкий Л. Стрілецьким шляхом. „Світ". Львів 1927. 4°, ч. 13—14, стор. 10—12.

Лепкий Левко. Про однострій нашої Армії. Кал. Черв. Кал. на 1922 р. Львів 1922. 8°, ст. 133—141 2) Приятель Укр. Жовніра. Календар на 1923 р Львів 1922. 8°, ст. 137—145.

(Лепкий Микола). З воєнних записок. „Діло". Львів 1916, ч. 189—201.

Лесь Перфецький. Кал. Черв. Калини на 1922 р. Львів 1922. 8°, стор. 123—124. 2) Приятель Укр. Жовніра. Кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 123—124.

Характеристика. З порт.

Летун-зорець чет. Ів. Соколовський і водир бул. Василь Джура ратуються з розбитого літака і приносять вірні вісти до своєї команди. Кал. Черв. Калини на 1924 р. Львів 1923. 8°, кал. — серпень.

Проти червоних моск., в околиці Жмеринки. 1919. УГА. Гер. вчинок. З іл.

Летун полк. Джам Булат-Кануков в бою під Озірною. Кал. Черв. Калини на 1927 р. Львів 1926. 8°, календаріюм — травень.

І. Гал. Корпус. V. 1919. Гер. вчинок. З іл.

Лещишин Д. Д. Памяти Головного Отамана Симона В. Петлюри. „Православний Вістник". Вінніпеґ Ман. 1926, м. 4°, ч. 6.

Лещук О. Американська військова місія. Кал. Черв. Калини на 1927 р. Львів 1926. 8°, ст. 104—107.

Епізод на протипольськім фронті.

Л—ий І. Крути. Уривок зі споминів. „Літопис Черв. Калини". Львів 1932. 4°, ч. 2, ст. 2—5.

Л—ий О. Українські Січові Стрільці на Запоріжжі. „Вістник пол., літ. й життя". Відень 1918, ч. 18, ст. 275.

IV. 1918.

Липа Іван. Михайло Білінський. (Сильвета). Календар-Альманах „Дніпро" на 1924 р. Львів 1924. 8°, ст. 135—137.

Огляд діяльности. Мін. Морських Справ. Гуцульські полки морської піхоти. Смерть під Базаром 1921 р.

Липовець. Десятиліття української революції. „Розбудова нації“. Прага 1928. 8°, ч. 12, ст. 423—424.

Липовець З. Большевицький наїзд на Україну. „Вільне Слово“. Зальцведель 1918. 4°, ч. 16, ст. 2.

Липовець З. На дорозі мира з Україною. „Вільне Слово“. Зальцведель 1918. 4°, ч. 8, ст. 1.

Липовець З. 22 січня (1918—1928). „Розбудова нації“. Прага 1928. 8°, ч. , ст. 3.

Липовецький І. і *Прохода В.* Памяти полк. М. Ф. Фролова. „Тризуб“. Париж 1930. 8°, ч. 31—32, ст. 33—36.

Причинки до біографії ком. 3-го кінного полку АУНР. Тамже: Панахида по полк. Фролову, ч. 42, і Панахида по М. Фролову в Варшаві, ст. 45—46.

Липовецький І. Похорон бл. п. І. Золотницького. „Тризуб“. Париж 1930. 8°, ч. 44, ст. 16.

Б. Голова Вищого Військоовго Суду, полк. АУНР. Оповістка про його смерть в ч. 43, ст. 26.

Лисак Остап. На віденських бульварах. Спомин з 1919 р. „Літопис Черв. Калини“. Львів 1934. 4°, ч. 1, ст. 7—9.

Подорожні враження зпід Хирова до Відня. Укр. Збірна Станиця в X. округу у Відні.

Лисак Степан. Перша ніч на Галицькім фронті. „Літопис Черв. Калини“. Львів 1933. 4°, ч. 3, ст. 2—3.

4. Коломийський курінь. 1918. XII. Проти поляків.

Лисак Степан. І ми мали малих героїв... Спомин. „Літопис Черв. Калини“. Львів 1934. 4°, ч. 2, ст. 2. УГА. Черче—Підкамінь.

Лисецький Пилип. Як виглядає просвітно-органі-заційне життя в українськім таборі у Вецлярі. „Вістник пол., літ. й життя“. Відень 1918. 4°, ч. 3, ст. 36—38; ч. 7, ст. ; ч.8, ст. 117—119; ч. 9, ст. 132—133.

Лисонські містерії. „Нов. Час“. Львів 1932, ч. 271, ст. 4.

Боротьба за хрест і могилу.

Листа втрат І-ої бриґади УСС (1919 р.), подана б. пол. духовником У. С. С. о. М. Карівцем, який недавно повернув з Великої України. „Літопис Черв. Калини“. Львів 1930. 4°, ч. 5, ст. 21—22; ч. 6, ст. 22; ч. 7—8, ст. 34—37.

Серпень—грудень 1919 р., січень 1920 р.

Лист Головного Отамана до Начальника Речі Посполитої, Головного Вождя польських військ, Голови Ради Оборони Панства Іосефа Пілсудського. „Козацька Думка“: Штадармія. 1920, ч. 3.

1920 рік. В справі Галичини.

Від Адміністрації.

Минулого місяця вислано всім П. Т. Передплатникам рахунки з проханням вирівнати залеглости. Тому, що не всі П. Т. Передплатники сповнили це наше прохання, вдруге прохаємо негайно справу поладнати.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VI. річник / Число 3. / Березень 1934.

ЗМІСТ:

Редаґують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка